Karel Chytil

Josef Mánes a jeho rod

KNIHOVNA

KRUHU PRO PĚSTOVÁNÍ DĚJIN UMĚNÍ

SVAZEK II.

KAREL CHYTIL

JOSEF MANES A JEHO ROD

NÁKLADEM
KRUHU PRO PĚSTOVÁNÍ DĚJIN UMĚNÍ
PRAHA 1934

KAREL CHYTIL

JOSEF MANES A JEHO ROD

S DVACETI ČTYŘMI OBRAZOVÝMI PŘÍLOHAMI
A S VYOBRAZENÍMI V TEXTU

Vydáno s podporou ministerstva školství a národní osvěty,
za přispění České Akademie
z fondu Josefa, Marie a Zdenky Hlávkových

NÁKLADEM
KRUHU PRO PĚSTOVÁNÍ DĚJIN UMĚNÍ
PRAHA 1934

VĚNOVÁNO
KITĚ A VZPOMÍNKÁM

PŘEDMLUVA.

Jest tomu více než 45 let, co jsem vešel v přátelské styky s tehdejší mladší generací uměleckou a kdy téměř touže dobou příznivý osud mne uvedl do domu umělců, do Rudolfina, kde při aktivování Umělecko-průmyslového musea obchodní a živnostenské komory měl jsem možnosť denně shlížeti se ve vzácných pokladech obrazárny přátel umění, mezi nimiž již tehda zaujímaly značný díl malby a kresby Josefa Manesa a jeho rodu. Když po odchodu Viktora Barvitia z funkce inspektora obrazárny zaujal jsem přechodně, na krátký čas, jeho úřad strážce obrazů, stal se můj poměr k obsahu jejímu intimnějším. Za tu dobu jméno Josefa Manesa, jenž vytvořil tolik praporů pro naše tělovýchovné a kulturní spolky, stalo se samo korouhví, kol níž shromáždily se vznícené mysle mladých umělců.

Když mladé sdružení se obrátilo na mne s přáním, abych v přátelském oslavném večeru, věnovaném v sále konviktském umění Josefa Manesa, měl o něm přednášku, milerád jsem mu vyhověl a rovněž, když pak následovalo další, aby přednáška byla uveřejněna. Stalo se tak v Čechových Květech, v ročníku 1888.

Od té doby literatura o Josefu Manesovi vzrostla; vedle prací Tyršových a jeho choti dostalo se mu velké, skvěle vypravené monografie Mádlovy, která podstatu jeho umělecké činnosti a tím zároveň výsledky jeho životního programu ukázala v úplnějším vývoji a intensivnějším jasu.

Významné thema Manesovské nepouštěl jsem ani potom se zřetele, a přední otázkou mně se stal jeho rod, jeho příbuzenstvo i jeho intimnější přátelé, vše, co poskytlo jakýsi fysický okruh ku duševní stránce jeho uměleckého půso-

bení. Ve své činnosti učitelské na universitě Karlově občas jsem se vracel k synthetickému zpracování látky ve formě „publik“, z nichž nejčelnější bylo v r. 1920, do kterého připadlo kromě 100letého jubilea narození Josefova i výročí narozenin Boženy Němcové, která stejně jako on pomáhala odkrývat a s námi sbližovat Slovensko a jeho lid. „Publikem“ o Manesovi rozloučil jsem se v letním semestru r. 1927 s universitou Karlovou.

V roce 1927 vyšel první svazek „knihovny Kruhu“, obsahující publikaci Dra Ant. Friedla: Hildebert a Ewervin, dva románští malíři. Po tomto prvním kroku rozhodl se výbor „Kruhu“ přistoupiti k vydání druhého svazku, jenž pod titulem *Josef Manes* měl pojmouti několik mých článků o tomto umělci a jeho rodu. Krom přednášky o Mánesovi, uveřejněné ve Květech r. 1888, která při tom měla sloužiti do jisté míry za spojující páteř celého díla, vřaděny do něho přednášky „František Mánes“ a „Kde a jak bydleli Mánesové“, z nichž první přepracována a doplněna, a druhá částečně vsunuta pod jiné tituly. K přední otázce celé práce vztahuje se předběžné sdělení, jež jsem pod titulem „O rodopisu Mánesů“ uveřejnil v „Časopisu Rodopisné Společnosti Československé v Praze“. (Ročník I. 1929.)

Uskutečnění úmyslu vydati celé dílo, kterému vadil s počátku nedostatek prostředků, zdrželo se napotom jinými pracemi vědeckými, kterýmiž moje síly byly jinak zaujaty.

Při mé práci dostalo se mně mnohostranné podpory poskytnutím laskavých informací neb přístupu k uměleckým výtvorům a archivním pramenům. Ku zvláštním díkům si mne zavázaly: Správy obrazárny a archivu Společnosti vlastenecký přátel umění, moderní galerie, sbírky rytin Národního musea, Městského musea, Českého průmyslového musea Náprstkových, obrazárny Waldesovy, Zemský archiv a Archiv ministerstva vnitra, Archiv hlavního města Prahy a stará spisovna městská, agenda a deposit civilního soudu na Novém Městě, správy farních matrik, pražských i venkovských, zejména u sv. Jindřicha, Štěpána a Vojtěcha v Praze, děkanského chrámu v Nymburce a kostela sv. Václava v Radnicích. Z jednotlivých osobností, jež krom ředitelů a úřednictva uvede-

ných ústavů a úřadů poskytly mně účinnou pomoc, buďtež uvedeny: paní Amalie Jenšovská, vdova po staviteli, pí PhDr. h. c. Renáta Tyršová, pp. Adamus, profesor a archivář v Moravské Ostravě, F. A. Borovský, zesnulý emer. ředitel Umělecko-průmyslového musea v Praze, pan v. fin. rada Karel Buchtela, ředitel Arch. ústavu, Dr. Jindřich Čadík, ředitel západočeského Um. prům. musea města Plzně, Dr. F. X. Jiřík, emer. ředitel Um. prům. musea o. a ž. komory v Praze, Ing. Karel Kulich, konstruktér na české polytechnice, Josef Sakař, profesor v Praze, autor Dějin města Pardubic, zesnulý Ant. Seidel, zasloužilý člen „Kruhu", Dr. Zdeněk Wirth, sekční šéf v min. šk. a n. o., Dr. František Žákavec, univ. profesor v Bratislavě a j.

K nim se druží četní majitelé privátních sbírek a rodinných památek.

Zvláštním díkem cítíme se zavázanými zakládajícímu členu „Kruhu" Janu Štencovi, který svou osvědčenou zkušeností, radou i pomocí přispěl značnou měrou ku souboru příloh a textových ilustrací.

V Praze, o vánocích roku tisícího, devítistého a třicátého třetího.

Karel Chytil.

Josef Manes.
Podle fotografie z let padesátých.

I.

JOSEF MANES

PŘEDNÁŠKA UVEŘEJNĚNÁ V ČECHOVÝCH „KVĚTECH“ R. 1888

POOPRAVENÝ OTISK

Není jména, které by bylo tak srostlé s dějinami umění v Čechách za první poloviny našeho století a které by bylo zároveň tak významné pro další jeho rozvoj v polovici druhé, jako jméno Manes. Vzpomínáme-li na největšího toho jména, Josefa Manesa, maně přijde nám

v mysl celá rodina, ta první generace poctivých a vytrvalých umělců, kteří nespěli a nedospěli vysoko, kteří vykonali to, co dovedli a co poměry dovolily a kteří s nadějemi, jichž sami nedosáhli, pohlíželi na pokolení nové. V poměru ku své době nejsou tak nepatrni, ti první bratří Manesové, Antonín a Václav, a chceme-li je po zásluze ocenit, dlužno uvážit, v jakém stadiu nacházelo se umění malířské na začátku našeho století nejen v Čechách, než i v největší části Evropy. Jako by se ve všem chtěli řídit zásadami v tehdejších akademiích platnými, přesně se rozdělili o umění — jeden maluje krajiny, druhý historie. Mladší Václav vězel úplně v klasickém a akademickém směru své doby, zobrazoval obvyklým tehda způsobem Řeky a Římany a dospěl později stejnou cestou i ku středověkým legendám; Antonín byl naopak velmi bystrým a samostatným pozorovatelem přírody, jak o tom svědčí jeho akvarelové pohledy na různé partie naší vlasti. Při provedení obrazů samých podléhal ovšem i on běžným tradicím a bez ohledu na své pěkné studie podle přírody, komponoval krajiny podle obvyklých návodů.

Antonín byl hledaným učitelem, jmenovitě v kruzích šlechtických, i na akademii malířské stal se profesorem zvláštního oddělení krajinářského; leč nejvnímavějších žáků dostalo se mu v jeho vlastních dítkách. Nejstarší z nich byl náš Josef Manes, narozený roku 1820, mladší Quido, z něhož se vyvinul jeden z nejlepších genristů českých, a pak dcera Amalie, která v mnohém ohledu nejvíce se podobala otci, tím, že se stala dobrou krajinářkou a ještě lepší učitelkou kreslení.

Přirozeno, že Josef počátkům svého umění se naučil od otce; vstoupení do akademie, v níž právě tehdáž strýc a otec byli hlavními činiteli, nebylo pro něho žádnou událostí — vstoupiv na školu ocitl se opět v rodném kruhu a teprve dosazení Františka Tkadlíka na ředitelství r. 1837 přispělo as k rozšíření jeho obzoru. Tkadlík zdržoval se dlouhý čas v Římě, kdež i Václav Manes konal svá studia; leč kdežto tento přináležel k oné starší generaci, již poutal hlavně Řím antický, vracel se Tkadlík z Říma křesťanského. Tkadlík patřil v uměleckém ohledu k onomu kruhu umělců, usadivších se v Římě, kteří jen ve výrazu vroucího citu náboženského spatřovali vrchol umění, k onomu kruhu „Nazarenů“, k nimž přináleží též jiný rodák český, Josef Führich, a s nímž se též částečně sdružil veliký mistr německý Petr Cornelius. Tkadlík byl oprav-

dovým malířem církevním a jako všichni jeho soudruzi dbal přesné kresby, čistoty linie, a kromě toho nepostrádal, co v tehdejší době bylo vzácností — smyslu pro kolorit. Učitelem byl dobrým a rozšafným, třebaže kladl svůj směr malby církevní nade vše a třebaže v ohledu náboženském byl dosti nedůtklivý.

Doposud plynula léta mladého Manesa celkem klidně bez velikých událostí a příkoří. To, že pocházel z rodiny umělecké, bylo pro něho s počátku stejnou výhodou, jako nadále závadou. Vyrostl v kruzích uměleckých, které mu byly od dětství školou; působením okolí probudily se a dospěly přirozené jeho vlohy mnohem rychleji než za jiných poměrů; leč právě poměry rodiny jeho, jejíž osudy byly spjaty s rozvojem umění a jmenovitě s osudem akademie malířské, stávaly se znenáhla i pro něho osudnými. Nejen že postaven byl zrovna ve vír třenic stranických, jež při citlivé povaze jeho tak i onak jej vzrušily, nejen to, on sám stával se často předmětem nepřízně.

Zvláště nastoupením nového ředitele Kristiana Rubena r. 1840 nezkvetly Manesovi žádné růže. Ruben nebyl hlubokou uměleckou povahou; jemu jednalo se o zevní úspěch, kterého také v Praze docílil jako žádný umělec té doby ani doby předchozí. Hlavní zásluhou jeho bylo, že dobyl uměleckým kruhům platnosti a váhy tou měrou, že ve společnosti tehdejší zaujímali přední postavení; v ohledu tom hlavně působením uměnímilovného hraběte Fr. Thuna celá šlechta mu přicházela vstříc. V ohledu čistě uměleckém byl Ruben jako rodilý Treviran blízek počátkům koloristického hnutí v Belgii a Francii a přenesl vymoženosti jeho velmi záhy do Prahy. Kolorit byl hlavní jeho předností, jinak trpěl nedostatkem fantasie i hloubky a jeho největší slavené dílo: Kolumbus, zůstavuje nás dnes dosti chladnými. Manes byl již tehdáž pln hlubokých myšlenek, pro něž stále v nových a pozměňovaných komposicích hledal správného výrazu; k malbě samé zřídka dospěl — od návrhů a skizz k provedení samému byla u něho vždy dlouhá cesta a po laciných vavřínech nikdy netoužil. Manes a Ruben byli dva póly, které se nemohly sejíti. V poměru, v jakém tehda Manes stál k Rubenovi, v poměru žáka k mistru, byl ovšem Manes v nevýhodě. K tomu přidružila se nemoc otcova, kteráž byla z velké části výsledkem odstrkování jeho samého i školy krajinářské a když roku 1843 starý Manes se rozžehnal se světem, rozžehnal se mladý Manes s Prahou a opustil ji na čas pln trpkých upomínek.

Cílem jeho pouti byl Mnichov, kterýž právě tehda byl střediskem veškerého uměleckého ruchu ve střední Evropě. Zde nalezl Manes to, po čem v Praze marně toužil, totiž, aby byl poučen a zároveň pochopen od jiných.

V jakém stadiu přišel do Mnichova? Mladík dvacetiletý, skvělého talentu, dobře vyškolený. Leč tak, jak přišel do Mnichova z Prahy, byl by mohl přijíti odkudkoliv; jen společnost, z které vyšel a některé upomínky lišily jej od jiných. Již byl provedl také několik obrazů, a skizzy k jiným měl v torbě. A jaké byly předměty těch obrazů? Smrt Lukáše leydenského, Setkání se Petrarky s Laurou, Albrecht Dürer na cestě do Italie — zkrátka předměty toho druhu, jaké se tehdáž malovaly po všech akademiích zrovna tak, jako několik desítiletí předtím se malovávali Priamové, Hektorové, Alcibiadové a Sokratové.

A co nalezl v Mnichově? Zde vládl ještě duch velkého Cornelia, zde strádal klasik Genelli a zde působil občas, tehda sotva uznáván, nejrozmilejší z romantiků německých Rakušan Moritz Schwind. Byli to zástupcové tří směrů malířství v Německu, směrů tehdáž neslučitelných a zajímavo jest pozorovat, že náš Manes ke všem třem osobnostem přilnul opravdovým přátelstvím. Ke Corneliovi a Genellimu byly mu mostem staré oživlé tradice ze školy Tkadlíkovy a částečně i strýcovy, ke Schwindovi pak připoutala jej vlastní jeho romantická povaha.

Na kresliče Mnichovských obrázků, zvaných Münchener Bilderbogen, na poetického tvůrce Melusiny a Sedmi havranů — Moritze Schwinda, upomínají nás některé skizzy Manesovy neméně pružné, poetické a humoristické. Vizme jen jeho rozkošné Vězení dlužníků, vystavené v galerii v Rudolfinu! I jakási nechuť k malbě olejové, kterou Schwind s jistým nádechem opovržení nazýval kartáčováním, byla společnou oběma mistrům krajanům v širším slova smyslu.

R. 1848 zavolal Manesa opět do vlasti, kdež si mladý umělec rázem dobyl uznání a váhy. Ve spolku Slovanské Lípě dostalo se mu předsednictví uměleckého odboru, a zároveň stal se jedním z hlavních činitelů v jednotě umělců, která tehda se utvořila. Byla to právě jednota, k jejímuž ponuknutí odebral se Manes do Kroměříže ku sněmu říšskému, aby zde portretoval některé z předních poslanců. Výsledkem byly známé podobizny dra Riegra a dra Strobacha, rozšířené v litografovaných nesčíslných exemplářích. Kromě těchto podobizen měla však ona cesta výsledek mnohem hlubší, rozhodný pro celý další směr

Manesův. Zde po prvé seznal se opravdověji s venkovským lidem, jenž nebyl zbaven ani malebnosti kroje národního, ani přirozené prostoty, zde po prvé poznal křepké postavy a srdečné tváře, do nichž cele se zahleděl. Zde se mu otevřely nové světy a rázem v něm vypučely a dozrály nové myšlenky; co předtím as neurčitě tušil, stalo se mu náhlým zjevením.

To byl hlavní výsledek kroměřížské cesty, který nabyl určitých tvarů v premii vydané uměleckou jednotou na rok 1849. Jsou to známé „Hanácké líbánky“, obrázek plný svěžesti a malebnosti, tak zcela jiný než genry až do tehdejší doby oblíbené; ve všem původní a v díle Manesově epochální. (T. I.)

Snad že vskutku to byl i jakýs účinek ducha oné doby a zásad hlásaných na sněmu kroměřížském, že umělec vyrostlý v kruzích velkoměstských a velkopanských počal pohlížeti na lid jiným okem a spatřil v něm předmět hodný umění rovněž tak jako byli Priamové a Alcibiadové i Lukášové leydenští. Buď jak buď — dobou onou, která přerušila tak mnohé tradice, přetrženy byly i tradice, jež dosud Manesa v uměleckém jeho vývoji vedly. Jakmile Manes seznal lid venkovský, nemohl se od něho odloučit, vždy zase k němu se vracel, obdivoval se jeho vnadám tělesným, seznamoval se s mravy, vnořil se v národní poesii, pronikl celého ducha a vážil vždy víc a více z přírody živé a mrtvé! A čím dál tím více stával se originálním a — národním. Na Moravu pak častěji zavítal, putoval po Slovensku, Slezsku i Haliči, všude obíraje se studiemi. Tak prošla léta padesátá, která byla pro něho novou školou, šťastnou dobou nadějí a plánů, dobou, v níž poklad jeho studií vzrůstal a v hlavě uzrávaly četné komposice.

Bohužel, že nebylo tehda žádného kouzelného prutu, který by byl tento poklad vybavil na světlo; úkolů, při nichž by byl mohl Manes měřiti svou sílu, tehdáž nebylo. Prací, která mu sic na čas dodala podnětu, bylo ilustrované vydání rukopisu královdvorského nákladem knihtiskaře Bellmana (T. II), ale úkol, jehož se Manes s nadšením podjal, sklamal jeho naděje, ježto indolencí publika dílo toto zaniklo. Byla to as pro něho trpčí rána než veškerá skutečná a domnělá pronásledování, která kdy zažil, tím trpčí, že musil hledati uznání a zároveň i výživy v cizině, jednak v Lipsku, kamž kreslil ilustrace, jednak v Berlíně, kdež jeho akvarely šly hojně na odbyt. Krom toho prováděl i návrhy pro umělecký průmysl, pro nějž měl smysl v tehdejší době velmi vzácný.

Nového popudu dostalo se mu v polovině let šedesátých dvojím úkolem: provedením desky k orloji staroměstskému a vypracováním návrhů pro bronzové dveře chrámu karlínského. Obé dokazuje skvěle, čím Manes byl a čím by byl mohl býti, kdyby se mu bylo dostalo úkolů podobně důstojných. Leč bohužel již v druhé polovině let šedesátých počal umdlévati a již dříve citlivou a lehce vznětlivou povahou svou nachýlen k trpkosti a zasmušilosti, stával se čím dál tím zádumčivějším a čím dále tím více ochaboval na mysli.

Neblahé poměry umělecké, zneuznání a záští, materiální nesnáze, osudy rodinné a ne na posledním místě útrapy, vzbuzené erotickou jeho povahou, působily na něho vždy zhoubněji. Tehdáž nacházíval klidu a útulku v domě pana Vojtěcha Lanny, který přilnul k němu opravdovým přátelstvím.

Již r. 1866 upadl v tělesnou chorobu a ač r. 1867 sebral ještě tolik sil, že se účastnil slovanské pouti do Moskvy, klesal vždy víc a více na mysli. Od roku 1868 stával se duch jeho stále zakalenějším. Lékaři radili změnu vzduchu a zabavení mysli a pan V. Lanna, domnívaje se, že Italie, po níž Manes toužil, osvěží jeho ducha, umožnil mu cestu do zaslíbené země umělců. Než nebylo ani zde pomoci; stav Manesův se stával horším, a nebylo mu ani lze přispěti: dopisy jeho, svědčící o rozervanosti mysli, přicházely sic do Prahy, ale nebylo v nich ani zmínky, kde se nalézá a kam se obrací. Co bylo lze tušiti, potvrzeno zprávou sochaře Šimka, meškajícího tehda v Římě, kamž posléze Manes po mnohých útrapách dorazil — sešlý, rozedraný, pološílený. Na zprávu Šimkovu vyslána byla ihned sestra Amalie do Říma, kdež nalezla bratra v zoufalém stavu. Přivezen zpět do Prahy, ale mysl jeho již více se nevyjasnila, ač se i v době té pokoušel ještě pracovati. Chřadl neustále, opatrován vzornou svou sestrou, až dotrpěl dne 9. prosince 1871.

Povahou byl Manes ušlechtilou a duch jeho vynikal zvláštní noblesou, která zračila se též v celém jeho chování a jeho zjevu. Zvláštní útlocit, vlastnost všem Manesům společná, jevil se v celém jeho myšlení a obcování. Ovšem byl Manesův jemnocit velmi často vzrušen a uražen; každé příkoří ho trpce hnětlo a po celý svůj život hořkou nenávistí naplněn byl proti těm, kteří jemu neb jeho rodině v něčem ublížili. V klidných dobách byl Manes pln humoru a stával se hledaným společníkem, jmenovitě v kruzích šlechtických. Pravým živlem byla mu vždy přece jen společnost umělců a přátel umění; jak jemu samému

byla nutna, viděti z toho, že býval vždy úhelným kamenem všech podobných spolků, nejprv Slovanské Lípy a Jednoty výtvorných umělců, pak Společnosti Arkadie a posléz Umělecké Besedy, v níž byl prvním předsedou odboru výtvarného.

Časem se však vyhýbal společnosti, zvláště v dobách posledních. Náhle zmizel úplně z Prahy, aniž se vědělo kam, uchýlil se na venkov, v nějaký skrytý kout neb osamělý zámek a vracel se pak mnohdy osvěžen, mnohdy ještě více nešťasten, následkem nového beznadějného vzplanutí citu, ale vždy s četnými studiemi ve svých mapách.

Ty jeho kresby a akvarely podle přírody, jež z výletů svých přinášel, jeho studie krojů a postav jsou pravá umělecká díla. Co z pozůstalosti jeho se zachovalo, vystaveno v obrazárně přátel umění v Rudolfinu; to nejsou kostumované figuriny, to je opravdový život. Žádný charakteristický pohyb a záhyb, žádná charakteristická maličkost neušla jeho zraku; vše, co se mu zdá býti pozoruhodné, zaznamenává do své knihy; především pak pozoruje tvary těla, tvary a výraz obličeje a vytváří posléz ten národní typ, jenž jím teprve uveden byl v umění. Jak dovedl cítiti s lidem a jemu rozuměti, vypravují jeho ilustrace k národním písním. Tlumočit ne pouze jeden moment, než celou píseň a ducha v ní se skrývajícího, dovedl jen Manes a k tomu tak jednoduchými prostředky. Pozorujme jen písně: Potěcha, Babička, Kráva potěšení (T. III.), Kanafasky, Babí rada, jaká to rozkošná stupnice lidového humoru, tu do vůle Boží oddaného, tu šibalského, tu rozmarného a jinde zas ta jímavá vroucnost, touha a smutek. Týž duch vane i v milostných písních Rukopisu královdvorského. V hrdinských básních Rukopisu jakobychom se potkávali s jiným Manesem, a přece jest to on, jen předmět jest jiný. Zde jest Manes mistrem velikého stylu; jeho ilustrace, ač malého formátu, jsou místy grandiosní. Odkud se vzaly najednou ty heroické postavy, které před tím nemají příkladu? Pohléděmež na starší historické obrazy, rozevřemež na př. jen známou kroniku Machkovu — jak to zcela jiný svět; hrdinové Manesovi patří k rodině zcela jiné, než takový Přemysl neb Bivoj, jak malováni byli před ním. I zde setkáváme se s výsledkem té šťastné okolnosti, že Manes studoval model přirozený, jak jej kde našel a nikoliv model atelierový, umělým posám již navyklý. Studium zdravých, silných postav podle přírody, studium typu, a krom toho i do jisté míry archaeo-

logické studium, doplněné a sloučené fantasií umělce, to jsou ty elementy, z nichž vyšel hrdina Manesův. Zajímavo jest pozorovati, že Manes jen ku pravěku českému obrátil svou pozornost, že na historickou půdu pozdějších dob středověku, nerci-li do novověku, nikdy nevstoupil, ač to bylo právě tehdáž pole nejoblíbenější. I v rukopisu samém poutají ho z hrdinských básní jen ty, jež o nejstarších dobách pějí, jako Záboj, Zbyhoň, Jelen.

Krom poesie národní a historie, jest ještě jeden pramen, z něhož Manes čerpal látku k svým obrazům — a to byla jeho vlastní fantasie, vlastní poetická mysl. Jakým byl poetou, vidíme z komposice, jež jemu samému byla nejmilejší; jest to náčrtek, nazvaný od něho „Šero", nacházející se v obrazárně přátel umění v Rudolfinu. Šero pokrylo svým závojem krajinu, všude rozhostil se klid, jen zde ve směsici rákosí, svlačce, blatouchu a hub nastal čilý život; malí diblíci, rozžehnuvše si od starého gnoma své světlušky, míhají se jak svatojanské mušky, z kalichů svlačců a na širokém lupení probouzejí se rusalky, z nichž některé započaly veselý rej, jiné klesají již pružným jinochům v náruč a zde zase jiná houpe se na stonku rákosí pohřížena v libé snění. Co tu poesie a půvabu, jaká to lineární krása a jaká skvostná komposice! (T. IV.) Týž poetický duch vane z větší skizzy, zvané obyčejně horou Venušinou. Jest to divná hora. Manes ji nalezl někde v lesích u Hrubé Skály, kde celý zástup lesních diblíků se sešel slavit krasopaní, jež ve skalách zde sídlí; přicházejí s dostaveníčkem, se slavným průvodem, snášejí věnce a guirlandy, sletují se ve vzduchu, s vrcholu stromů, vylézají a vykukují ze skulin skalních, na podiv laňkám, které všetečně přihlížejí. Jest to zase originální, čistě Manesovský nápad. Zde také vidíme, jak roztomile tvoří podoby dětské, jež se tu objevují v nesčíslných postavách a skupinách. Tuto roztomilou stránku své povahy nejlépe osvědčil ve známých kartonech dětských, jež určeny byly k výzdobě venkovského zámku a jež představují rozličná zaměstnání a zábavy.

Bylo by nesprávné domnívati se na základě těchto komposic, že tento umělec, plný fantasie, jen fantasií se dával vésti a nésti; na mnohých jeho tak lehkých a prima vista vržených skizzách nevidíme ani stopy té duševní práce, kterou stály než uzrály. Zřídka kdo konal tolik pečlivých příprav k nějakému dílu jako on. Manes pohružoval se nejen v studium lidu a přírody, ale i v studium památek uměleckých, jmenovitě českých a i z těch čerpal mnohý motiv.

Jak lnul k těmto památkám, viděti z toho, že pečoval o jich zachování jako na př. o restauraci křížové kaple v Poštovské ulici (nyní Karoliny Světlé), pro niž také podle jeho návrhu mříž zhotovena.

Pozorujeme-li jeho sv. Jiří na praporu spolku „Řip“ v Roudnici, maně nám připadne na mysl socha svatojirská z hradu pražského a málo kdo tuší, stoje před znamenitou jeho deskou k orloji staroměstskému, že k výjevům zde zobrazeným poskytly motivy malé kalendární vignety křižovnického žaltáře ze XIV. století. Jak studoval, hledal a hloubal, vidíme i z návrhů pro dveře karlínského chrámu, z návrhů, které jsou nejušlechtilejším dílem, jež malba polohistorická, polocírkevní v Čechách vytvořila a v nichž naposled v originální formě obrážejí se umělecké zásady Tkadlíkovy a Corneliovy. Co tu studií k celým skupinám a jednotlivým postavám! K postavě sv. Václava co pacholíka nacházíme v mapách Manesových pět, šest skizz sobě podobných, stále pozměňovaných a vždy podle přírody kreslených. A což teprv mužská postava sv. Václava, co ta mu dala starostí než povstala! Kde byl který sv. Václav ze starších dob, hned našel útočiště v jeho album, kde jaká památka svatováclavská se chovala, přílba, meč, vše věrně naskizzováno, kde která zpráva kronikální se nacházela, každé bylo použito. Tu najednou přichází Manes k resultátu, jejž zaznamenává si s patrným překvapením ve své knížce: „Sv. Václav byl 20 let, když byl zavražděn“. (T. V. b.)

A teprve nyní, když myslí jeho prošla celá řada sv. Václavů, uzrává v ní nová postava, zase čistě Manesovská a zcela rozdílná od tradice. Jest to jen malá ukázka, jak Manes opravdově se chápal každého díla a jak jest vše hluboce jím promyšleno a procítěno.

V tom ohledu je také pozoruhodným jeho ornament, složený napolo ze živlů romanských a rostlinných, napolo z motivů užívaných domovní industrií; co i zde předcházelo studia, než v něm uzrály ty znárodnělé tvary, jimiž posléz suverénně vládl, zde v ilustracích k Rukopisu, tam v iniciálách k bibli, onde na praporu roudnickém a jinde a jinde.

Jaký vzácný to duch, jenž vedle bohaté fantasie měl pronikavý pozorovací hled a nezlomnou píli. A přece nepřízní osudu nebylo mu přáno provésti jen část toho, co v mysli jeho vzniklo. O vědě praví latinský výrok, že mnozí sice zahynou, leč věda že se rozmnoží; nejen věda i umění má své vyznavače a

mučenníky, na jejichž hrobech dále zkvétá. Dráha, kterou se Manes dal, neostala dlouho po něm pustou; z pokladů, jež on snesl, mohli těžiti nástupcové a když nová generace se chystala k prvnímu velkému dílu malířskému, vyzdobení Národního divadla, byl jí Manes vůdčí hvězdou. I na sochařství účinkují vzory Manesovy a to tím více, ježto jednotlivé postavy jeho vynikají vpravdě krásami statuárními.

Od smrti Manesovy uplynula téměř dvě decenia a přece teprve nyní počínáme ho úplně chápat a shledáváme na něm stále nových, překvapujících stránek. Ještě stále řada pohrobních žáků jeho se množí, již i druhá dorůstající generace umělců obrala si jméno jeho za své heslo a jest to tušim největším triumfem zvěčnělého genia, že položil základ k celé nové škole, ne bezprostředně osobním svým působením, než vlivem svého mohutného ducha a výsledkem svých snah, svým dílem.

Kostel sv. Václava v Radnicích.

II.

FRANTIŠEK MANES,

MLYNÁŘSKÝ TOVARYŠ Z RADNIC.

Snad není třeba se omlouvat, že při tématu tak vysoce uměleckém, jako jest osobnost a působnost Josefa Manesa, zabývám se s momenty zdánlivě tak málo pro umění úrodnými, jako jest několik genealogických a topografických detailů. Ale běží zde o rod a rodiče dvou malířů s počátku celého vývoje XIX. století, Antonína a Václava Manesa, kteří by sami o sobě si vyžádali tuto historickou pozornost, i kdyby nebyl následoval trojlist Josef, Amalie a Quido, z nichž první z uvedených znamená u nás vrchol výtvarnictví několika desítiletí.

S Františkem Manesem jest to jen jakási variace průpovědí o chaloupkách; neoplývalť majetkem. I v dalším životě rodiny jest to nit nedostatku a hmotné tísně, která se jím vine za posledních dvou generací, tu měrou silnější, tu slabší, a která občas mizíc, zůstavuje jasnější přerývky, ale neztrácí se nadobro. A v mnohých stadiích přistupují k hmotné tísni útrapy duševní. Život, který byl v první generaci jen bojem o živobytí, stává se zápasem o vysoké kulturní statky, v němž nedostižný duševní poklid byl ztracen.

O Františkovi Manesovi a jeho ženě Dorotě, rozené Kašparové, nebylo známo donedávna nic více, než co se objevilo ve spojení s jejich jmény v matrikách u sv. Štěpána a sv. Vojtěcha v Praze a z toho nebylo uveřejněno ani vše.

Ze záznamů v matrice u sv. Vojtěcha bezpečně jde alespoň najevo, že František Manes pocházel z Radnic u Plzně a že byl mlynářským tovaryšem a jest nepochybné, že jest identickým s dítkem téhož jména, narozeným z legitimního lože podle radnické matriky v Radnicích a pokřtěným 30. listopadu r. 1740. Rodiče křtěnce sluli: pater: Franciscus Manes, mater: Ludmilla, oba náboženství katolického a svobodni, to jest nevázáni poddanstvím.

Jiných zpráv se o těchto rodičích nenalezlo, avšak možno souditi, že manželé, kteří r. 1740 přivedli malého Františka na svět, sami se zrodili ne později, než před r. 1721. Sledovati rod hlouběji před tím v Radnicích jest marno, ježto r. 1731 vyhořel kostel i se staršími matrikami.

Městečko Radnice patří do okresu Rokycanského; tím, že zde bylo sídlo panství radnického a městského úřadu nabylo rázu městského; farní chrám sv. Václava, známý tím, že při něm působil jako farář od r. 1807 Antonín Jaroslav Puchmajer († 1820 v Praze), jest výstavný; na návrší nad městem vypíná se malebná poustevna, k níž vedou pilíře křížové cesty. K malebnosti města přispívají potoky, jež je protékají, radnický a chomlovský, které ženou malé mlýny. Panství radnické bývalo často děleno a opět slučováno; koncem XVII. století a v prvé polovině XVIII. století bývalo předmětem zvláštních dědických ustanovení a často spojováno s menšími sousedními statky, zvláště Březinou a Darovou.

Již na konci XVII. stol. dostaly se Radnice dědickými transakcemi v držení rodu hrabat z Bubna a Litic. Innocenc z Bubna prodal roku 1698 Radnice Kryštofovi Jindřichovi Winklerovi z Heimfeldu, jenž měl za manželku sestru

Innocencovu *Lidmilu* Konstancii. Winkler zemřel roku 1715, a pozůstalost přiřknuta jeho vdově. Hraběnka Ludmila, která po smrti svého druhého manžela hraběte z Kuperwaldtu darovala Radnice svému synovci Janu Václavovi hraběti z Bubna, zemřela 1. března r. 1736. Od něho koupil panství radnické a Darovou r. 1758 Jan Nepomuk hrabě ze Šternberku.

Narození Františka Manesa spadá do dob Jana Václava hraběte z Bubna. Jakožto kmotr fungoval pan Antonín Ullmann, o němž z jiných záznamů víme, že byl měšťanem radnickým a zároveň hejtmanem panství (capitaneus dominii); svědkem byl p. František Winkler, snad příbuzný někdejšího majitele panství Krištofa Jindřicha Winklera z Heimfeldu. Z poznámky „omnes Radnitiis", jež lze vztahovati nejen na svědky, ale ovšem i na rodiče, vysvítá, že i matka Lidmila byla z Radnic. Máme k tomu ještě jeden důvod. Jméno Lidmila bylo v Radnicích velice oblíbeno a rozšířeno; souviselo se ctěním patrona kostela sv. Václava a jeho báby. Nesla je paní Lidmila, hraběnka z Kuperwaldtu, rozená z Bubna a Litic; a také porodní bába při křtu uvedená, Ludmila Kintnerová. V křestním zápise postrádá se u otce označení povolání; nepatřil ani k majitelům domů, ani ke kruhům živnostenským, o nichž jsme dosti podrobně informováni z různých register. Podle okolnosti, že kmotrem synu jeho byl hejtman panství lze souditi o jisté vážnosti a oblibě, které otec Manes se těšil; mohl tudíž přináležeti ke služebnictvu neb zaměstnancům vrchnostenským v Radnicích samých bydlícím.

Škola radnická mohla jeho synu poskytnouti základní vzdělání. O létech učební a tovaryšské doby Františka mladšího nevíme nic bližšího, neboť v Praze, kde se objevuje roku 1777 jako 37letý muž, vystupuje již jako mlynářský tovaryš. Jeho domovina poskytla mu dosti příležitosti, aby se seznámil s prací mlynářskou. V Radnicích a v nejbližším okolí bylo šest mlýnů, ovšem nevelikých, o jednom složení a ty co byly ve městě, byly jak se tabela z roku 1713 o dvou vyjadřuje, na „nestalej vodě". Polohy těchto mlýnů jsou známy, i jména mlynářů, avšak rejstříky učňů a tovaryšů neexistují. V městském museu jest několik výučných listů, ale to jsou listy odjinud, z Prahy a Plzně.

Jako jeden z nejstarších mlynářů radnických vyskytuje se Bartoloměj Procházka, od něhož koupil mlýn ležící pod městem v Radnicích r. 1695, 21. února, Jan Hrdlička, což se stvrzuje 15. Juli 1760.

Podle rektifikace a visitace roku 1748 byli v Radnicích majetníci mlýnů: r. 1748 Tomáš Sykora, Martin Hrdlička, Jan Žižka, r. 1752 Tomáš Sykora, Martin Hrdlička, Kateřina Suchá.[1]

Historie Manesů na půdě pražské počíná v obvodu fary svatoštěpánské, kam se občas vrací. Zahajuje se sňatkem dne 12. října 1777; před tím není zde o ní ani zmínky. Z r. 1770 pochází soupis obyvatelstva pražského, chovaný v archivu národního musea v Praze; byl sdělán za účelem odvodním. Ježto se v něm nevyskytuje žádná osoba jména Manes, přišel tudíž nositel toho jména do Prahy až po r. 1770.

Podle matriky oddávaných fary u sv. Štěpána z let 1771—1784 vstoupili onoho dne, 12. října 1777, v stav manželský Franciscus Manes, neženatý a panna Dorota Kašparová (Dorothea Kaschparin), oba svobodni. Sňatek slaven dosti okázale, za účasti mládence (paranymfus) Jindřicha Jandíka, družičky panny Marie Škodové (Skodin) a dvou svědků, jimiž byli pan Josef Staubek (Daubek?), měšťan malostranský a František Budínský.[2] Svatba šla z domu „u Spálenských", tehda č. 648 v ulici Žitnobranské (nyní Žitná č. 571), nazvaného podle měšťana novoměstského Matěje Spálenského, jenž jej držel do r. 1749. V kupních smlouvách označuje se jako dům „v Žitné ulici blíž sv. Štěpána na Ribničkách ležící, od starodávna u Pelikánů řečený". V době svatby Manesových, od r. 1776, patřil Rosalii Havránkové.

Z tohoto domu tedy vyšla rok nato 1777 nevěsta prvního Manesa, jenž se objevuje na pražské půdě jako zakladatel rodu. Později se dovídáme, že byla rozená ze Svojšic, než obcí toho jména jest celá řada. Hledání v tomto směru mělo dosud výsledek negativní. Jaké měla rodiče, jaké měli tito sociální postavení, o tom se mlčí. Nebyli již na živu, jak by se dalo souditi z toho, že při svatbě se neuvádějí, či žili dosud někde na vzdáleném venkově?[3]

Také o ženichovi, až na to, že byl svobodníkem, nedovídáme se ze zápisu svatoštěpánského ničeho. Že byli snoubenci náboženství katolického rozumí se o kopulovaných v chrámu katolickém samo sebou.

Za krátký čas nacházíme novomanžele ve farnosti svatovojtěšské, kdež bydlí v domě „u Mandlířů", č. 109. Jest to nynější číslo 84 na Spálené ulici,

jež zasahovalo do Černé ulice. Za soupisu z r. 1770 jest majitelem Jan Stuna; v době kdy tam bydlí Manesovic (1782—1787) drželi dům, k němuž patřila malá zahrada, dědicové Stunovi (Stunische Erben).[4]

Od 4. března 1782 do 5. června 1787 po čtyřikráte přinášejí od manželů Manesových do kostela sv. Vojtěcha ke křtu děcko, při čemž se o otci dovídáme několik podrobností. První dne 4. března 1782 pokřtěn Vojtěch Václav, 24. června 1783 následuje Jan Křtitel Antonín, 3. listopadu 1784 Antonín a 5. června 1787 Anna. Roku 1782 označen otec slovem „molitor“, r. 1783 „molitoriae socius, Radnicio ortus“, r. 1784 a 1787 „mlynářský tovaryš“. Máteř nazývá se zkrátka Dorothea (1782), neb Dorota rozená Kašparová (1784), k čemuž dodáno (1783) nata Schwoyschitzii. Zde po prvé, r. 1783, uvedeny jako rodiště tohoto Františka Manesa: Radnice. Na příslušenství jeho k mlynářské živnosti lze také souditi podle jmen kmotrů a svědků, mezi nimiž fungují členové mlynářských rodin novoměstských. O křtech r. 1782, 1783, 1784 jsou kmotry neb svědky: Václav Hulm (Ulm), Martin Strašpytel, paní Anna Hubena, Antonín Lankwara, Václav Wesseli, Anna Šebelková, Marie Zikmundová, svobodná dcera Vojtěcha Zikmunda. To byli hlavně majitelé neb podílníci mlýnů Šitkovských, kteří při jedné příležitosti roku 1781 uvedeni jmény: Wojtěch Zikmund, Václav Ulm, Václav Wesselý, Martin Strašpytel, Wojtěch Hubený a jiní.

Lze souditi, že František Manes zaměstnán byl v první době na Šitkovských mlýnech. Křestní jména dítek zvolena byla jednak podle patrona chrámu svatého Vojtěcha, jednak podle některého z kmotrů.

O prvních dvou rozencích, Vojtěchu Václavovi a Janu Křt. Antonínovi nevíme dále ničeho, buď že zemřeli v dětském věku, buď že neudržovali s ostatními styky, tak jako Antonín, Anna a Václav, který se as narodil později, když již se rodina z farnosti svatovojtěšské vystěhovala.[5]

Zvláštní shodou vznikla souvislost ideová na místě, kde děd Josefův patrně působil, a v jehož blízkosti ztrávil otec jeho léta dětství. Rozměrná budova věnovaná umění, vystavená poblíž věže vodárny novoměstské na arei bývalých Šitkovských mlýnů, nese titul spolku výtvarných umělců — „Mánes“.

O něco dříve, než první František Manes v Radnicích, objevuje se v Praze jméno Jan Oldřich Mannes. Jeho nositel jest mistr kamenický, jenž r. 1700, 15. října, obdržel se svým synem Janem Antonínem městské právo v Praze, kdež v oboru kamenickém rozvinul velikou činnost. Vykázal se listem města Lauingen (Langingen) na Dunaji ve Falci Neuburgu (v Bavořích). V Praze pracuje na schodišti Loretty, v r. 1708–1714 buduje v kostele panny Marie na Karlově „svaté schody" podle vzoru lateránských a v novější době zjištěna byla jeho další vydatná práce při kostele na svaté Hoře u Příbramě.

R. 1703, 16. října, zakoupil si od truhláře Daniele Krause spolu s manželkou svou Magdalenou dům na Spálené ulici od starodávna Wirtmanovský řečený, a 16. listopadu 1723 získal stavební místo v jurisdikci kláštera Zderazského. Archivář Herain, jenž vzal v úvahu rodovou spojitost s pražskými Manesy, odmítl ji shledav, že Jan Oldřich Manes, nezanechal synů, nýbrž jen dcery. Zjištěním původu Manesů z Radnic jest souvislost jejich s Janem Oldřichem Manesem nadobro vyloučena. Nicméně nebylo zbytečno i tento cizí rod ještě dále sledovati, poněvadž nové vyskytnutí se jména Manes z této strany mohlo by vésti na planou stopu.

Rodina Jana Oldřicha bydlí v domě Wirtmannském na Spálené ulici v osadě sv. Michala, kterýž podle něho se nazývá „u Kameníků". Dítky křtěny a pohřbeny u sv. Vojtěcha. Jan Oldřich Mannes zemřel v stáří 70 let, 18. února 1734. Zůstavil vdovu Magdalenu, dceru Annu Kateřinu provdanou za Jana Petra Baumgartnera, Rakušana z Vídně a syna Františka Jindřicha, jenž byl později děkanem v Kolíně n. L. Roku 1736 zemřela Magdalena Mannesová, 17. července 1755 následoval ji na věčnost Páter František Mannes a smrtí tohoto mužské potomstvo rodu Mannesa Lauingenského vyhaslo.[6] Náhoda tomu chtěla, že za nedlouho po tom, kdy jméno Mannes vystřídáno zde jménem Baumgartner, objevilo se v téže ulici Spálené opětně jméno Manes, avšak rodu radnického.

Souvislostí mezi tímto rodem a rodem Oldřicha Mannesa — píše se důsledně s dvěma n (nn) — kameníka z Lauingen tedy není, avšak v Čechách samých hlásily se k rodu Františka Manesa po jeho vymření a k dědictví po Amalii Manesové dvě osoby téhož jména, kteréž žily ve Velharticích u Sušice, František a Václav Manes. Přihlásili se na výzvu v úředních novinách uveřejněnou.

Ačkoliv dědická záležitost nemá již významu, byla by stránka genealogická zajímavou; jednak vzhledem k tomu, že Sušice není příliš vzdálena Plzně a Radnic, a že se v rodině té vyskytují jména Josef, Antonín, Václav a František, o sobě ne vzácná, krom toho Bartoloměj a Martin. Data čerpána jsou z pamětí a částečně opírají se o zápisy z farních matrik v Petrovicích, jež nebyly bohužel úplné, poněvadž shořely částečně při požáru fary. Neúplný rodokmen, jak jej sestavil ředitel desk zemských Demuth, vychází od Bartoloměje a jeho manželky Alžběty. Jejich děti byli: Josef, narozený 14. dubna 1766, a Antonín, narozený v Petrovicích podle křestního listu dne 29. května 1770. Synem Josefa Manesa byl Václav, narozený ve Velharticích 2. března 1824, František, narozený ve Velharticích dne 9. ledna 1816, byl synem Martina, narozeného 11. listopadu 1772.

Rodina radnická byla česká a katolická. Bylo poukazováno, pokud jména Manes se týče, k možnosti jeho biblického původu (Maneses). Nepovažuji za vyloučeno, že jest to zkrácenina jména rovněž původu hebrejského, avšak již zakořenělého, totiž Emanuel, obdobná jako běžnější zkratky Manek.

Velice problematický jest holandský původ rodiny Manesů, o němž se zmiňoval Josef Manes sám (Mádl, str. 9) a k němuž v poslední době častěji bylo poukazováno. Soudilo se snad též podle talentu malířského, avšak otec prvního malíře tohoto rodu, Antonína, byl mlynářský a povolání jeho otce v Radnicích není známo.

Jméno Manesů nebylo psáno vždy stejně. Tím více jest vítáno, že první dva známé zápisy o Františku Manesovi, radnický z r. 1740 a pražský svatoštěpánský z r. 1777 jsou psány stejně: Manes (bez čárky nad a). Stejně jest psáno v prvním záznamu svatovojtěšském z roku 1782, avšak v rejstříku (Elenchus baptisatorum) jméno Manes má vršíček (Maneš), rovněž v zápisu z r. 1783; o křtu Antonínově 1784 přichází prostě Manes, ale v elenchu jest psáno Manis; mohlo by se namítnouti, že vršíčky jsou později přidány, avšak v zápise o Anně z r. 1787 jest psáno jméno s dvěma s (Maness, Maneš), jako Kassparová (Kašpar). Podle sdělení Dra Jiříka říkali někteří vrstevníci i Josefovi – Maneš. Nehledíme-li k některým záměnám jest později ustáleno psaní: Manes.

Toto jméno, které jest v Praze jinak řídké, vyskytuje se mimo Prahu a uve-

dený již případ velhartický, častěji. V Nymburce na příklad narodil se 8. února 1778 Mathias, syn rodičů poddaných: otec Jiří Manes, podruh, matka Kateřina.[7] Radničtí Manesové byli svobodníci („parentum liberorum"), také žena Františkova Dorota Kašparová byla svobodná, tedy s těmito Manesy nemohlo býti souvislosti. R. 1784 stíhán byl zedník Jan Jiří Manes, uprchnuvší od stavby pevnosti plesské (Josefovské).

O zaměstnání Františka Manesa v živnosti mlynářské není v Praze žádných přímých zpráv.

V archivu města Prahy jest hojně knih a písemností mlynářských, jako kniha pamětní mlynářů tří měst pražských, řada manuálů a kniha přijatých do učení 1758–1794, avšak jméno Manes se v nich nevyskytuje. Jest to pochopitelno, přišel-li František Manes do Prahy jako tovaryš. Z Radnic, které kromě počátků v mlynářství nemohly poskytnouti mnoho, mohl se odebrati záhy na cesty a pobýti před příchodem do Prahy na mlýnech venkovských.

Takovou stanicí mlynářského chasníka mohl byti Nymburk, k němuž měla později živé vztahy jeho dcera Anna do Nymburka provdaná a syn Václav; posléze i vnučka Amalie. K Nymburku poukazuje i R. Tyršová v Ottově Slovníku naučném uváděje, že „otec obou starších Manesů, Antonína a Václava byl mlynářský od Nymburka rodilý, v Praze usazený.[8] O Nymburku jako rodišti nelze mluviti, avšak možno dáti za pravdu tradici, která se tím zachovala o tamním působení Františka Manesa, před příchodem do Prahy. A veškeré stopy vedou zejména k nymburskému mlýnu „na Baště" v Drahelicích.

Majetníky tohoto mlýna nelze úplně sledovati z nedostatku písemných pramenů, ale z mnohých okolností vysvítá, že Baštu držel rod Vávrů již na konci XVIII. stol. Tak obytný dům na Baště o jednom poschodí (později přistaveném) má na nadpražím vchodu nápis: „Anno 1783 s pomocí Boží vystaven jest dům tento nákladem Antona Wawry". Z Bašty pocházel Václav Vavra, který s manželkou svou Annou koupil r. 1790 od Matěje Šebora mlýn ve Vršovicích. Podle zápisů (rodinných) narodil se na Baště další člen rodu jménem Antonín Vávra roku 1787, a v jednom jednání o prodej kovárny v Drahelicích, 14. července 1801, vystupuje Johann Freibich „Curator des unmündigen Anton Wawra". Vávra Josef, nar. 1789 (?) v Baště, převzal mlýn ve Vršovicích r. 1815 s manželkou Johannou.

Jak se to má se zprávou, že mlynář Anton Vávra s manželkou Františkou koupili r. 1809 od dědiců Novákových mlýn „na Baště“, když jeho rod již kolem r. 1780 byl v jeho držení, nelze zatím vysvětliti; snad se jednalo o následky nějaké transakce za nezletilosti Antonína (druhého). Mlýn Baštu prodal Antonín Vávra r. 1821 Vojtěchu Kulichovi; před tím r. 1820 koupili manželé Vávrovi mlýn v Nymburce a roku 1822 převzal Antonín s chotí Františkou po bratru Josefovi mlýn ve Vršovicích.[9] V archiváliích města Nymburka není žádných zpráv o tamním pobytu Františka Manesa.

Bylo snad před Prahou kromě možných styků s Nymburkem i spojitostí s jinými venkovskými kruhy mlynářskými? Dr. F. X. Jiřík ve svém článku k Životopisům Manesů v Ročence Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1928 upozornil na styky rodiny Manesovy s rodinou mlynáře Antonína Holuba v Sezemicích, kdež r. 1848 v létě dleli Josef a Quido Manesové. Antonín Holub, narozený r. 1834 v Sezemicích, bydlel podle rodinné tradice v mládí u paní Manesové, v bytě v ulici Spálené. Starší zprávy o rodu Holubů týkají se majetku mlýna v Pardubicích, ale spadají již do doby pobytu Františka Manesa v Praze.[10]

Od r. 1777 do roku 1787 lze rodinu Manesovu „u Mandlířů“ stopovati, pak mizí. Po roce 1814, kdy pravidelně jsou vedeny soupisy, se již manželé Manesovi neobjevují. Přesídlení rodiny Františka Manesa ze Spálené ulice mělo svou zvláštní příčinu, kterou jsem zprvu nepovažoval za pravděpodobnou, kterou nyní beru za dokázanou věc. Důvody a jich genesi uvedu dodatečně. Má téměř cosi romantického v sobě. František Manes vstoupil as r. 1780 do služeb kapucínského kláštera u sv. Josefa na Novém městě pražském.

Doba panování Marie Terezie zneklidněna byla válkami se sousedem pruským králem Bedřichem II., a ještě v posledním roce její vlády hrozila vypuknouti válka nanovo. V dáli byl zachmuřen obzor revolucí francouzskou. Za těch okolností jest dosti pochopitelno, že muž již nemladý dal přednost před neustálenou a snad vůbec nejistou prací mlynářského tovaryše, zaměstnání třebaže nepříliš výnosnému, avšak alespoň zajištěnému v klášteře sice chudého, avšak populárního řádu. Jako mlynářský vyznal se i v krupařství a hodil se pro službu v kuchyni. Prodělal různé faze; s počátku byl účasten sbíráním darů po venkově, později zaměstnán byl v zahradě a v konventu, kdež jeho úkoly ku-

chyňské mu vynesly kuriosní titul kuchtíka — Kücheljunge, ačkoliv již docházel hranic pokročilého stáří. Označován také jako podomek — Hausknecht, nebo sklepní pomocník — Kellergehilf.

Kapucínský klášter byl tehda rozsáhlý dům se značným počtem klášterníků. Kostel sv. Josefa byl však neveliký; r. 1653 byl vysvěcen a zároveň téhož roku položen základní kámen k nové budově klášterní, která zaujímala místo nynějších josefských kasáren; směrem k Poříčí, v místech nynější jízdárny prostírala se klášterní zahrada. Kostel býval se zálibou volen za pohřební místo vojenských hodnostářů. Počet klášterníků, hned ze začátku dosti četný, vzrostl v druhé polovině XVIII. stol. na 48.[11] Doba rušení klášterů zasáhla i tento klášter, ač poměrně pozdě, dnem 1. června 1795. Klášterníci rozděleni do jiných klášterů, a přitom pamatováno i na zaměstnance světské, aby se jim dostalo jakési pense neboli tak zvané provise z fondu náboženského (Religionsfond). Mezi nimi byl František Manes, či Menes (psaný i Mines nebo i Manis) Veit Scherer, který označen jako tehdejší kuchtík (dermaliger Kucheljung), a Tomáš Wotruba. Manes byl zaměstnán nejkratší dobu, 15 let, a byl mezi nimi nejmladší (56 let), avšak v Praze u sv. Josefa sloužil z nich nejdéle. Žádosti jejich o poskytnutí provise předložil a nepochybně sestavil kvardián kláštera, Pater Gregorius Libitzky. Všichni tři označeni jako služebníci, kteří nejsou již žádné práce schopni; Manesovi se dává vysvědčení, že pilně pracoval po 15 let, dílem při bratru sběrateli, dílem pak v pozdějších letech mytím, metením, nosením dříví, kopáním v zahradě a při jakékoliv jiné práci.

V žádosti své, datované k zemskému guberniu 1. června 1795, uvádí Manes, že při nařízeném rozpuštění konventu dnem 29. května byl ve své chudobě propuštěn, takže hned 1. června v poledne se svou ženou a třemi nezletilými dětmi neměl výživy; tudíž prosí o povolení služného z milosti denních 15 kr. Uvádí se dále, že nyní při svém stáří 56 let a při nedostatečnosti tělesné, způsobené těžkou prací, není s to sebe, svou ženu a tři nevychované děti (lože nepočítaje) uživiti. Z kterýchžto příčin považuje se při svém neduživém a strastiplném stáří za hodna milostivé podpory.[12]

Dne 10. října 1795 došlo na kamerální úřad z Vídně příznivé vyřízení, kterýmž povolena všem třem petentům z náboženského fondu provise 8 kr. denně, ročních 48 fl. Stáří v žádosti ze dne 1. června 1795 uvedené (56 let) souhlasí

s malým rozdílem s dobou narození Františka Manesa v Radnicích, podle data 30. listopadu 1740 zjištěného tamní matrikou. V roce 1795 měli Manesovic skutečně tři nezletilé dítky, Antonína, nar. 3. listopadu 1784 (10letý), Annu, nar. 5. června 1787 (8letá) a Václava, nar. pravděpodobně roku 1793 (2letý). První dva synové, Vojtěch Václav (nar. 1782) a Jan Křt. Antonín (nar. 1783) zemřeli patrně v dětství.

Provisi mu poskytované těšil se František Manes bezmála 10 let. Podle matriky zemřelých v roce 1806 fary u sv. Jindřicha zemřel dne 5. ledna ráno o 7. hodině: Frantz Maneß bei Neystädten Kapucinern gewester Hausknecht, Provisirt mit monatlich 4 fl. oder jährlich 48 fl. alt 70 Jahre. Nad slovem Hausknecht připsáno ještě Kellergehülf. Příčina smrti byly „Steinbeschwerden". Kromě jmen lékařů připsáno po straně H. Kratochwil, J. Weigel. Anzeige an das Kammeralzahlamt. Dům, kde umřel, označen N. C. 935.

Zápisu matriky odpovídá seznam zemřelých v Praze (Verzeichnis der Verstorbenen in Prag), uveřejňovaný v „K. k. priv. prager Oberpostamtszeitung". V č. den 10 Jänner 1806 (Beilage) nachází se v seznamu zemřelých na Novém městě: Den 6 (Jänner) Franz Maneß, Kellergehülf, 70 J. alt aus N. 935.

Stáří udáno jen přibližně; vpravdě byl nebožtík, narozený 30. listopadu 1740 let šestašedesát.

Dům na Novém městě N. C. 935 byl v Bredovské ul. „u Rossmüllerů". Tam bydlel se svou rodinou, když jej stihla smrt. Kdy se tam přistěhoval, nedalo se dosud zjistiti; zatím mezi dobou jeho tamního pobytu a obydlí „u Mandlířů" jest mezera.

Na základě detailů o zaměstnání Manesově u Kapucínů novoměstských a o provisi z náboženského fondu zjištěna ona data z Kammeralzahlamtu, avšak ta neposkytovala dostatek dokladů k identifikaci. Bylo třeba hledati dále v stopách pozůstalostních civilního soudu pražského. Akta až do r. 1850 deponována jsou v někdejším místodržitelském archivu, nyní archivu ministerstva vnitra; jsou dosud uložena ve sklepě pod kostelem sv. Mikuláše. Pan archivní rada Dr. Bergl prohlédl veškeré indexy pozůstalosti od roku 1800—1815. Nalezeny byly tyto zápisy:

„Verlassenschaften-Index pro anno 1806".

Mennes (se) Franz. IX. 282. Nr. 961, 3849.

„Verlassenschaft-Index pro anno 1809“.

Manessin Dorothea, IX. 800 No. 2, 2582.

Maness Anton, Anna, Wenzel IX. 800 Vide Dorothea Manessin.

Avšak v obálkách bohužel nebyla žádná akta, a také spisy, které se týkaly Antonína Manesa a jeho smrti r. 1843 se pohřešují.

Písemností vztahujících se k pozůstalosti Franze Mennese nebylo jistě mnoho; především „Todtenbeschau“, pak hlášení, že odpadá provise, nějaký inventář a měl-li nebožtík nezletilé dítky, ustanovení poručníka, že by byl však Franz Mennes identickým s Františkem Manesem z Radnic, nebylo určitě zřejmo, nicméně pravděpodobno. Zde poskytoval jistý pokyn pozůstalostní index pro rok 1809 s křticím jménem Dorothea Manessin a titul aktu se jmény Maness Anton, Anna, Wenzel. Zpráva úmrtní o Dorotě Manessové nalezena v matrice r. 1808 u sv. Jindřicha, kde jsem již jednou marně hledal Manesa Václava.

Pan farář Horák dal k disposici ochotně matriky a sám prohlížel rejstříky. A to se zdarem; přišelť v „Liber mortuorum“ XIV. pag. 19 na záznam:

„1808 Junius 9. Abends um 10 Uhr. NC. 935 Maneschin Dorothea, Müllergesellen Wittwe gebohren Kasparin, 49 Jahr, an Wassersucht.“

V Prager Oberpostamtszeitung, ze dne 13. června 1808, jest v novoměstském seznamu ohlášena: Den 9. Juni. Dorothea Manessin. Wittwe, 49. J. alt. Aus No. 935.

Důkaz identity Františka Manesa se zřízencem kapucínským byl podán. Žena Dorota byla manželkou Františka Manesa; oba zemřeli v jednom a témže čísle 935 v Bredovské ulici.

Vdova označena světským povoláním muže – Müllergesellen Wittwe; kouzlo řádové padlo zároveň s provisí, která hrála při smrti manželově tak důležitou úřední úlohu. Pozůstalá jest rozená Kašparová. A ještě něco se dovídáme, co nám nesdělily předchozí zápisy matriční – jak byla stará. Matrika svatojindřišská i Oberpostamtszeitung, oba prameny stejného úředního původu, souhlasně udávají 49 let, podle toho se narodila asi r. 1760, kdežto její muž podle matriky radnické byl narozen r. 1740, o 20 let dříve, a ženil se v 37. roce věku svého, kdy nevěstě bylo 17 let.

Jak staré byly děti o smrti matčině? Nejstarší Antonín byl 24 let; Anna 21; Václav nejvýš 13. Jediný on byl nezletilým ještě za smrti matčiny. Kdo byl

poručníkem, nevíme, snad nejstarší Antonín. Také nevíme, poněvadž „starý popis" města jde teprve od r. 1814, zda všechny děti bydlely s matkou, než při družnosti členů rodiny jest to pravděpodobné.

Když starý Manes r. 1806, dne 10. ledna, zemřel, byla krátce nato (v dubnu) zřízena krajinářská škola a Antonín ke své žádosti ze dne 9. listopadu do ní přijat.

Václav vstoupil na Akademii v roce smrti matčiny r. 1808.

Nejstaršímu Antonínovi připadl úkol starati se o rodinu, na nějž vzpomíná v jednom dopise z 20. února 1842 hraběti Nostitzovi, když sám již se cítil churavým: „Ačkoliv právě nejsem změkčilým, musím býti také nemálo starostliv o své dítky, obzvláště o toho velkého, který k vůli svému růstu od Dr. Czermaka byl odkázán na to, svých plící ušetřiti od slézání hor; také jest tento mladík určen k tomu, státi se živitelem ostatních, tak jako jsem byl já ve svém mládí, až jednou půjdu spáti. Tím bude jistě, neboť obdržel dobré srdce od přírody darem."

Než netřeba si představovati, že dokud starý Frant. Manes žil, rodina trpěla nedostatek. V peticích se vždy apeluje na soucit. I se zdravím to nemuselo býti nejhorší. Po smrti jeho, byla-li již vdova nemocná, musel býti již Antonín živitelem celé rodiny, a tu musíme obdivovati jeho energii, když se v takové situaci rozhodl vstoupiti do školy krajinářské.

Dům, ve kterém Manesové bydleli, měl výhodu, že nebyl vzdálen od Kapucínů a že jistě poskytoval pohodlí k obývání. Ležel v Bredovské ul. čís. 881, později staré číslo 935, v těch místech, kde je nyní na nároží Olivovy ulice výstavný dům (nové č. 10, Olivová 2). Byl rozlehlý, s dvorečkem a zahradou, a skládal se ze dvou polovin; se svými komůrkami a kouty hodil se i pro nezámožné rodiny. Také jak se zdá byla zde hostinská živnost, nazývaná u Rossmüllerů. Starý Manes jistě nelenošil a mohl, když byl na pensi, vypomáhat v domě i mimo dům, zahradničením neb jakýmkoliv jiným způsobem.

Majitelem domu v tehdejší době byl podle Schallera Václav Hrdlička,[13] Beim Rossmüller Wenzel Hrdliczka, übernahm dieses mit einem Garten versehene Schosshaus erblich (L. C. 64 f. 144 p. v.) Verzeichniss z r. 1805 má zkrátka: Chat. Hrdliczkin.

Smlouva citovaná u Schallera jest ze dne 2. února 1789. Václav Hrdlička

společně s manželkou Kateřinou Hrdličkovou koupil od Josefa Panka polovinu domu č. 881.

V jiné listině uveden Wenzel Hrdliczka s titulem Prager „bürgerlicher Tracteur“; zemřel bez zanechání testamentu, zůstaviv kromě manželky Kateřiny dítky Ondřeje, Annu, Kateřinu a Václava, jimž stanoví se kurátorem dne 29. Juli 1795 soudní advokát Adalbert Müller. Hrdličkovi — tak se také nazývala mlynářská rodina v Radnicích, avšak činiti z toho dedukce bez bližších dokladů rodinné souvislosti není radno.

Abstrahujeme-li od této nedoložené souvislosti s Radnicemi, zdá se, že František Manes nepěstoval styky se svým rodným městem, které se svým okolím zůstávalo v majetku Šternberků a spělo k zvláštnímu významu v hutnictví a vědeckém badání. František Manes vystupuje z přítmí, jež dosud kryje část jeho života, ve sféru historického světla; o jeho rodičích neznáme nic více, než jméno a místo pobytu, v němž se zrodili. Zaměstnání v duchovenském, přísném sice, ale humánním a populárním řádu — odnoži učení serafského světce — svědčí, že byl poctivého života, a vysvědčení, vydané kvardiánem kláštera sv. Josefa, že byl pilný a schopný zastávati různou práci.

Vyšel z krajů venkovských, maloměstských, z rodiny české, z místa ryze českého a věnoval se živnosti mlynářské, která od pradávna soustřeďovala vzájemný styk v životě českého lidu. V Praze zakotvil v zaměstnání u řádu kapucínského, jako by byl nějaký ten poměr k duchovenstvu scházel jako nutná složka v životě rodu českého umělce, v němž nebylo člena věnovaného stavu kněžskému.

Nejblíže byl spjat s životem otcovým Antonín, který celé mládí až do věku jinošského ztrávil po boku otce, as v domě otcovském. Domnělý pobyt otcův v Nymburce spadá před jeho přistěhování do Prahy.

O Václavu Manesovi víme, že chodil před vstupem na Akademii po tři léta k Piaristům do školy; to bylo v době, kdy zcela jistě již Manesovic bydleli v nedaleké ulici Bredovské. U staršího Antonína lze předpokládati totéž, i kdyby byli bydleli v končině vzdálenější, avšak přece jenom na Novém městě, pro kteréž byla škola Piaristů centrálou. Školy byly úplně německé. Antonín neovládá sice plně ortografii německou — to dovedl tehda málokdo — zápasí stroze s úředním slohem, avšak dovede se vyjádřiti upřímně, způsobem nehledaným,

bodrým, a to nejen vůči přátelům a příbuzným, ale i v korespondenci s kavalíry, svými představenými. Ale dcera Anna, jinak obratná a vytrvalá, neměla příležitost dojíti základního školního vzdělání. Téměř všude na úředních listinách připojuje tři křížky; známý notář, nebo nějaký „Namensschreiber" připisuje k nim: to jest Anna Walentova.

Teprve deset let po smrti otcově a sedm po smrti matčině uzavřel nejstarší syn Františka Manesa sňatek a dítkám jeho nebylo přáno seznati děda a bábu.

POZNÁMKY K STATI II.

1 / O vývoji a věcech kulturní historie pojednává věcně kronika *Jana Pohla,* Radnice. Rokycany 1905. – Zprávy o mlýnech a obyvatelstvu městečka Radnic v XVII. a XVIII. stol. v Zemském archivu: Tereziánský katastr. Sign. 50. Radnice panství. 51. Radnice město. Městečko Radnice a okolí bylo úplně české. – Laskavostí p. děkana *V. Kouby* v Radnicích a za přispění p. katechety *Václava Kašpara* dostalo se mně opisu záznamu o narození Františka Manesa a přístupu k matrikám, z nichž po požárech kostela a fary v r. 1701, znovu 15. července 1835, jen část zachována: pokřtěných od r. 1735–1745, oddaných od r. 1721–1745, zemřelých od r. 1725–1763. – Viz *Chytil,* v Časopisu Rodopisné společnosti čsl. I. 1929, „O rodopisu Mánesů".

2 / Ze jmen účastníků svatby přicházejí v konskripci z r. 1770 jméno Jandik, avšak Jan, mlynářský pomocník 33¼ r. z Kostelce nad Labem, snad mladší bratr, a Budinský František 22 r. z Žatce, zaměstnaný u Františka Fieschera, majitele domu a kupce, rodáka Žateckého, I.–292, na Můstku. Identita nejistá. Josef Staubek (Daubek?) jest neznám.

3 / Z kterých Svojšic pocházela nevěsta, Dorota Kašparová, nebylo vzdor dotazům v určitých směrech zjištěno. Pan *Petr Homolka,* farář ve Svojšicích, okr. Kouřím, hejtm. Kolín, sdělil 26. října 1932, že prohledal matriku narozených Tom. II. od r. 1733–1800 a index od r. 1696–1769 se seznamem narozených od r. 1696 podle jmen a příjmení ze všech obcí, náležejících do farního obvodu, ale Dorota rozená Kašparová ze Svojšic není zde uvedena. Pan *František Šimek,* farář ve Svojšicích u Sušice, pš. Petrovice, sděluje, že prohledal matriku od r. 1745–1765 a nenalezl zapsané jméno Doroty Kašparové. Rovněž pan *Eberhart Čuda,* farář ve Svinčanech u Choltic, kam tamní Svojšice patří, hledal v matrikách od r. 1749–1769, ale narození Doroty Kašparové nenalezl. Ves Svojšice s rozvalinou hradní patřila od roku 1623 rodu sv. pánů, později hrabat z Thunu, větve Cholticke. Pan *Karel Fejtl,* o. děkan v Chrašticích (u Mirovic), kam blízké Svojšice jsou přifařeny, sdělil, že jméno Kašpar v tamních matrikách vůbec nepřichází.

4 / *Schaller J. F. Jaroslav,* Beschreibung der Hauptstadt Prag. 4. B. Neustadt. Prag, 1797. – S. 283. No. 109 (U Mandlířů) „Katharina Zykin mit Karln Stuna".

5 / Poslední z dětí Františka Manesa pokřtěna u sv. Vojtěcha Anna, 5. června 1787. Později rodina Manesova „u Mandlířů" a ve farnosti svatovojtěšské se nevyskytuje. Prohledal jsem ma-

triky i ostatních čtvrtí pražských, pátraje po Václavovi, avšak bez výsledku; rok jeho narození uváděn v soupisech městských rokem 1793, i dalšími, až 1796. Rok 1793 bude as správný; z městských zápisů jest patrno, že se narodil v Praze.

6 / *Herain*, Stará Praha, 1890. St. 55. – *Podlaha*, Materialie etc. Památky XXXII. 118, 273, XXXIV, 540. – Archiv m. Prahy: Listina man. IV, 5115. – Liber contr. N. M. 28, p. 122, 16. Oct. 1703; L. c. 42, p. 446, 22 Martii 1734; L. c. 46, 24. Nov. 1755. – *Vávra Josef*, Dějiny města Kolína n. L., 1888, str. 311, uvádí o děkanech: „Frant. Viesenberk zemřel r. 1750. Následující děkan Frant. Manes zemřel již 17. července 1755“.

7 / Podle výpisu z matriky nymburské sděleného od p. děkana *Vítka*: „Mathias filius parentum subditorum, Georgius Manes, insquilinus, uxor Catharina“. – O uprchnuvším zedníku jména Manes, viz Archiv ministerstva vnitra: Index über die Einreichungsprotokolle. I. bis Z. 1784. 8264/1665.

8 / *Ottův Slovník naučný* XVI, 1900, str. 759. heslo „Manes“. Na písemný dotaz obdržel jsem 5. října 1928 od paní *Tyršové* bližší informaci: „Zprávu o tom, že dědeček Manes byl »odněkud z Polabí« mám z ústního podání bratrance Manesových *Schwidnera*“. V dodatku ještě přidává: „že zprávu o Nymburku mi snad dal starý přítel rodiny, pan *Demuth*“. – Dr. *Prokop Toman*, v Slovníku čsl. výtvarného umění“ str. 187, Manes Antonín, přejal zprávu, „že otec jeho byl tovaryš mlynářský, od Nymburka rodilý“, as z Ottova Slovníku naučného. Ze záznamů o svatbě Františkova syna Antonína r. 1815 jde najevo, že otec byl již mrtev. O matce se vůbec nemluví.

9 / V zemském archivu v Praze uloženy jsou gruntovní knihy odvedené od okresního soudu v Nymburce. Svazek Drahelice od r. 1730, avšak vlastní mlýn Bašta není v této knize obsažen. – *Frant. Mikolášek*, Staré paměti osad soudu okresu Nymburského. V Nymburce, 1901, má toliko zprávu z r. 1809: „Tehdy jej koupil Antonín Vávra, který jej 1821 prodal Vojtěchu a Alžbětě Kulichovým“. Věci Vršovické jsou v gruntovních knihách Vršovic, uložených nyní v Archivu města Prahy. – Za bližší zprávy a upozornění děkuji p. *Ant. Seidlovi* a p. *Otakaru Vávrovi*, mlynáři v Čerčanech. P. inž. *K. Kulich* sdělil mně z tradice svého otce v r. 1929, (jemuž bylo tehda 93 let), že otec Manesů byl prý mlynářským na Baště. – Mlýn Baštu v Drahelicích, úplně přestavený ohledali jsme 11. října 1929 spolu s Drem F. X. Jiříkem. – Ke vztahům Manesů k Nymburku patří též práce Václavovy pro pozdějšího mlynáře na Baště Kulicha provedené. O tom později.

10 / Syn Antonína Holuba, inž. *Václav Holub* v Říčanech a prof. *Josef Sakař* v Praze, autor Dějin Pardubic, podali mně k mé žádosti informace o mlýnech pardubských, respektive onen o mlynářském rodu Holubů a jejich držení mlýna na Valše, tento o mlýnech druhé poloviny XVIII. století. Podle záznamů pardubských knih koupil mlýn Valchu v lednu r. 1778 od Kateřiny Ditrichové František Holub. Na předměstí Malém-Bílém držel po Václavovi Richterovi (1747) Ant. Holub – 1784 mlýn Kohoutovský. Jméno Manes prof. Sakař v pardubských archivech nenalezl.

11 / *Schaller, J. F. Jar.*, Beschreibung der Hauptstadt Prag. IV. Th. Neustadt. 1797, S. 169. XXXI. Die Kirche unter dem Namen des Joseps Verpflegers Christi, nebst einem aufgehobenen Kapucinerkloster. – *Ekert Fr.*, Posvátná místa kr. hl. města Prahy. II. 1884. Str. 40. Kostel sv. Josefa s klášterem, nyní hospicem kapucínů na sv. Josefském náměstí. – Po zrušení kláštera dáno do jeho budovy vojsko. Kostel ustanoven pro služby boží vojenské, jež obstarával bývalý

kvardián s dvěma spolubratřími. Na nároží opatřen pro duchovního správce malý dům, jenž sloužil později jako hospic. Roku 1833 vrácen kostel opět Kapucínům, ale po staré slávě bylo veta. Na místě klášterní budovy postaveny 1859–60 kasárny.

12 / Archiv ministerstva vnitra. Akta o zrušení kapucínského kláštera sv. Josefa na Novém Městě r. 1795. 31809/22331. Königl. Kameralzahlamt den 1. November 1795. Jednání o provisi služebníkům, jmenovitě Veit Scherer, Thomas Wotruba a Franz Menes. Žádost tohoto z 1. června 1795.

13 / Dům „u Rossmüllerů“. *Schaller* l. c. S. 398. Bredauer-Gasse 881.

Klementinum.
Fasáda s vchodem k malířské akademii.

III.

ZALOŽENÍ SPOLEČNOSTI VLASTENECKÝCH PŘÁTEL UMĚNÍ.

Dekretem Josefa II. ze dne 29. května 1783 zrušena všechna tři starobylá malířská bratrstva pražská. Od dob Rudolfa II., který povýšil malířství na svobodné umění a polepšil jeho znak, zaměniv při tom v klenotu „mouřenínku" za „bohyni řečenou Pallas", nabyli výtvarníci proti mistrům jiných cechů vyššího postavení společenského a získávali i vyššího stupně vzdělání. Nicméně jejich hodnoty umělecké nebyly za všech dob stejně vysoké. Nad povšechnou prostřednost mistrů vynikali cechmistři spíše svou rozšafností a důvěrou, které se těšily jejich osobnosti, než výší svého umění.

Zvučnější jméno zůstavil toliko cechmistr novoměstský Václav Bernard Ambrosy, dík životopisnému vylíčení, jež zachoval o něm přítel jeho J. Bohumír Dlabač ve svém slovníku. Při zrušení bratrstev byl stár 60 let, zemřel r. 1806. Ze života Václava Neureitra, cechmistra staroměstského, jsou známa jen některá data (bydlel v Jesuitské ul. „U kamenné panny" č. 491—183); nejméně se ví o životě malostranského Bartha.

Když se schylovalo k zrušení cechů, vznášeli již jednotliví nespokojení jejich členové rekriminace proti nim. Malíř malostranský Jan Jiří Karl zaslal počátkem r. 1782 k císaři stížnost na domnělé nepořádky, panující v tamním bratrství. Učňové jsou jimi na pravý ševcovský způsob najímáni, malířské umění upadá čím dál tím více, vyučenec vrhá se na natěračství, dobří umělci jsou cechovním zacházením odstrašováni. Z Vídně zaslána stížnost od archiváře Josefa z Rosenthalu pražskému guberniu a o zrušení malostranského bratrstva jedná se již podle rozkazu ze dne 8. března 1782.[1]

Jednání, rozšířené na konfraternity Starého i Nového města, se poněkud ještě protáhlo, ale smrtící rána byla neodvratná. Majetky bratrství přišly do dražby, na štěstí podařilo se malíři Janu Jakubu Quirinovi Jahnovi zachrániti vzácné archiválie cechu staroměstského.

Jahn jest jeden z posledních, skutečně vynikajících členů bratrstva a zároveň representantem oné jejich části, která dosáhla mimořádné úrovně inteligence. Kromě zachování starých památek bratrských získal si zásluhu tím, že přispěl též k prvnímu jejich literárnímu vytěžení, k čemuž se přidružilo zkoumání nejstarších deskových maleb v Čechách. Východiskem byl Karlštejn, a ti, kdož se tamními obrazy zabývali, dospěli k resultátu, že jsou provedeny malbou v oleji a že jsou starší, než doba bratří van Eyck. Touto thesí, kterou pozdější doba shledala omylem, obírá se Jahnův článek „Etwas von den ältesten Malern Böhmens", jenž vyšel v Archivu der Geschichte und Statistik (I. 1792), v díle vydávaném profesorem Josephem A. Riegrem. V článku uvedeny jsou výsledky zkoumání na Karlštejně, k podnětu prof. Lothara Ehemanta r. 1780 podniknutého, jehož se účastnili: Josef Sechter, matematik a milovník obrazů, malíř Jahn, autor článku, Jan Kastner, tehda na slovo vzatý restaurátor a František Wolf, kreslič a milovník umění malířského, otec kresliče téhož jména. Význačná fáze umění v Čechách, perioda Karla IV., postavena před oči veřej-

nosti v okamžicích, kdy staletá organisace umělecká se rušila. Ještě mnohá pojednání napsal Jahn, jednak historická, jednak technická, mezi nimi i učební knihu kreslení, dílo eklektické v duchu Mengsově: Zeichenbuch für Künstler und Liebhaber der freien Handzeichnung (Vratislav 1781) a celým souhrnem této stránky své činnosti připravoval půdu pro odchování nových generací umělců, znalců a přátel umění.[2]

K vzdělání v kreslení sloužila kr. zemská stavovská škola ingenieurská, kterou ještě za života Schorova navštěvoval Jahn, a z níž vyšel kreslič a rytec Jan Kleinhardt, syn miniaturisty Viléma Kleinhardta z Drážďan. Absolvovav školu ingenieurskou, podpisoval se „Zeichenmeister". Zemřel 27. října 1794.

První větší práce jeho s titulem „Verschiedene Beywerke zu Auszierung deren Rissen" z r. 1772, jsou emblémy různých povolání a umění, obvykle, někdy i s humorem koncipované, ještě o rocailových motivech. Technická stránka jest zdařilá, rytba zprvu energická jest v další části jemnější, linie jest švižná. Roku 1783 vydal návod pro krajináře „Zeichenbuch für Liebhaber der freyen Landschaftszeichnung" o 40 rytinách, jež podle něho a jiných ryl Jan Balzer. Pro Balzrovy rytiny Pelzlových Abbildungen böhmisch-mährischen Gelehrten (díl I) prováděl Kleinhardt kresby.[3]

Po smrti Jana Ferd. Schora v r. 1767 stal se profesorem inženýrství František Leonard Herget, jenž nenásledoval mistra v malířství, ale působil v oborech matematiky a inženýrství. Zemřel 1. října 1800.

Nástupcem Hergetovým na škole inženýrské, z níž pak v letech 1802—1806 na usnesení sněmu zemského vyvinul se podle vzoru pařížské polytechniky stavovský ústav technický, stal se Josef Havle, který se s počátku zabýval opět intensivněji kresbou a ryječstvím. Narodil se v Mnichově Hradišti 9. května 1763. (?) Drobné jeho kresby a rytiny, vynikající jemností a elegancí, jeví přechod od rokoka ku klasicismu. Jeho sepiová kresba: „Jeskyně s náhrobkem" jest označena: Josef Havle inv. et delin. 1796. Koncem stol. XVIII. neb poč. XIX. nacházel se v Římě, patrně za účelem zdokonalení v umění kreslířském a akvarelním a zde zhotovil řadu náčrtů pérem podle pohledů římských a studií podle zvířat. Některé vystaveny na výstavě umění římského r. 1932, na níž se setkaly s uznáním. Na technice pražské působil do r. 1834; zemřel r. 1840.[4]

Na výchově umělecké, alespoň co se týče kreslení, nabývalo významu obec-

né školství, roztříděné podle Tereziánského školního řádu z r. 1774 na školy 1. triviální, obecné, 2. hlavní (Hauptschule) a 3. vzorné hlavní školy (Musterhauptschule). Na vzorné hlavní škole na Malé straně ustanoven od roku 1775 učitelem kreslení malíř Ludvík Kohl, jenž byl velice plodným v oboru architektur perspektivicky konstruovaných, při tom sice dosti diletantský, avšak podivuhodné vůle. Snaha, řekli bychom pokroková, jeví se u něho v tom, že vedle ideálních komposic, dnes naivně působících, věnuje pietní pozornost stavebním památkám pražským a činí i pokusy v rekonstrukcích (sv. Vít). Pěstuje ještě techniku olejomalby a pokračuje s duchem doby pouští se do leptu. Podnikem předstihujícím dobu jest serie leptaných výjevů: „Böhmische Geschichte in Bildern von Herzog Přemysl an bis Wenzel III. Prag, 1789". V technice epigon Tiepolův má v komposici ještě reminiscence barokní; v interieurech vládnou již motivy středověku, zevní agrestní krajina jest přitom velice chudá.[5]

Podobný význam jako vychovatel v oboru kreslení měl malíř a rytec František K. Wolf. Narozen r. 1764 (?) v Praze, stal se r. 1785 učitelem na škole týnské († 1836). Od něho jest většina pohledů na české hrady v díle „Historisch-malerische Darstellungen aus Böhmen", vydané roku 1798 profesorem Meissnerem, od něhož pochází text. Rytiny podle Wolfa a jiných spolupracovníků provedl Antonín Pucherna, pocházející z Liska v Haliči a vyučený u L. Kohla. Podnikatel díla a autor textu August Gottlieb Meissner, lužický rodák z Budyšína, byl od r. 1785 profesorem aesthetiky a klasické literatury na pražské universitě, kdež se stal následníkem Ehemantovým. Roku 1804 opustil Prahu.

Snaha docíliti v technikách kresebných a ryjeckých zdokonalení vede zdejší krajany do nějakého většího zahraničního střediska, jako byla Vídeň, aneb i Drážďany. Někteří rytci pražští provozovali zároveň obchod s rytinami, který býval často ryteckým hnízdem, jako na př. rodiny Balzrů.

Záliba v pěstování kresby a i ryjectví začala se vyvinovati ve vrstvách, jež se jim nevěnovaly z povolání. Ovšem že tento diletantismus ve výtvarnictví neměl toho hlubokého základu, té organisační síly a toho významu, jako v umění hudebním. Dříve ještě než založena akademie a než došla k jakémusi rozkvětu, pomáhali diletanti ukájeti ve svých a širších kruzích hlad po umění. Co tu bylo těch učitelů kreslení, kteří dávali hodiny a kteří shromažďovali k tomu

potřebné předlohy, a co tu následkem toho vznikalo malých sbírek, které sloužily ku poučení a potěšení.

V těchto kruzích diletantů jest mnoho osobností šlechtických i kněžských, které své skromné umění věnovaly se zálibou pohledům na místa kraje, v němž působily. Někteří patří k vyšším stupňům hodností duchovenských, jako Jan Venuto, kanovník diecése královéhradecké a jeho vrstevník Alexandr Vincenc Pařízek (nar. 10. listopadu 1748, zemřel 15. dubna 1822), muž všestranně vzdělaný, doktor filosofie a theologie, jenž od r. 1788 byl ředitelem vzorné školy malostranské, kdež vešel ve styk s Kohlem. Příkladem pilného a pečlivého i mnohostranného milovníka umění byl Vojtěch Benedikt Juhn, biskupský konsistoriální rada diecése budějovické. Nar. 2. března 1779, zemřel 28. listopadu 1843 v Jindřichově Hradci.[6]

V situaci o něco lepší než malířství nacházelo se sochařství, jehož technická stránka kladla překážky vnikání diletantismu, takže zůstávalo vyhrazeno pěstovatelům z povolání. Úcta před antickou plastikou přenášela se v současnost, která v ní hledala své ideály a vzory. Třebaže odpadávají koncem století velké úkoly kostelní, které v době baroka a rokoka zaměstnávaly velké sochaře a jejich dílny, Brokoffy, Brauny, Platzery, zůstávaly podniky mimokostelní téměř v neztenčené míře a k starým úkolům přidružovaly se i nové. Ještě vznikaly paláce a zámky se svými portály, výzdoba parků a zahrad poskytovala hojně zakázek, tu a tam na ulicích a náměstích zřízeny kašny, a nový velký obor činnosti byly náhrobky v antickém duchu a stylu, věnované mánům drahých zemřelých, zřizované na hřbitovech komunálních, jež se rozšířily a zkvetly, když Josef II. r. 1786 zrušil hřbitovy při farních kostelích v Praze i v městech venkovských. V Praze zvelebil se tím hřbitov olšanský při kostelíku sv. Rocha a vznikl hřbitov košířský pro Malou stranu, na němž vybudován nový kostel sv. Trojice.

Změny hospodářských poměrů i kulturních názorů měly však za následek znehodnocení mobilních uměleckých výtvorů, jež doba předchozí se zálibou shromažďovala.

Obrazárna Hradu pražského, která ztenčována postupně za dob třicetileté války odvážením celých skupin obrazů do Vídně a nakonec vypleněná Švédy roku 1648, ku podivu v následujících dobách opět rozkvetla, avšak od středu

XVIII. stol. stala se postupně předmětem kořistění, nejen že část odvezena do Vídně, ale i celé partie prodány do Drážďan pro tamní galerii, až konečně zbytek, kromě obrazů, které sloužily výzdobě pokojů, nebo v zapomenutých komorách byly ukryty, rozprodán pověstnými dražbami r. 1782. A obrazárnu hradní následovaly některé obrazárny šlechtické, rozdrobené buď následkem finanční tísně, buď zaniklé vymřením rodu nebo z nevážnosti k starému umění. Tak odešla část sbírek hrabat Waldštejnů z Duchcova do Drážďan (1741); tak rozptýlila se obrazárna Vršovecká a úplně zanikla, ani se neví jak obrazárna pana Petra Straky z Nedabylic, chovaná v jeho domě na Malé straně. Ještě Schaller v popisu Prahy z let 1794–1797 zaznamenává v palácech šlechtických i domech měšťanských četné obrazárny, z nichž velká část zmizela téměř beze stopy.

Ochuzování uměleckého pokladu, jež nastalo jednak rušením kostelů a klášterů, jednak vývozem majetku obrazáren a potřeba výchovy mladé generace umělců byly hlavními motivy, jimiž se dala vésti skupina šlechticů na podnět Františka hraběte Šternberka-Manderscheida počátkem roku 1796 k založení „Soukromé společnosti vlasteneckých přátel umění".

V tehdejší době členové aristokracie po úhoru doby Tereziánské a Josefinské za jednání s Leopoldem II. a za jeho korunovačních slavností nabyli vědomí svého významu pro správu záležitostí zemských a svých povinností k životu veřejnému. Ta povinnost jejich byla tím větší, že byli téměř jediní, kteří seznali kousek světa a seznamovali se s novými snahami a institucemi zahraničními. Poznali, kde bylo co dohánět, kde všude bylo třeba povzbuzovat a zvelebovat.

V čele kráčí učená společnost, zprvu soukromá, roku 1790 Leopoldem II. obdařená titulem královské Společnosti nauk, jejíž první zesedání 25. září 1791, zahájeno řečí Dobrovského. Společnost ku zvelebení hospodářství a svobodného umění, založená Marií Terezií r. 1770, přezvána od r. 1789 vlastenskohospodářskou společností. Pěstování hudby, kteráž slavila v Praze Mozartem své triumfy, ujal se Spolek pro zvelebení umění hudebního v Čechách, jenž r. 1810 založil školu hudební – konservatorium. A řada společností a ústavů nově založených nebo pozměněných a zvelebených zakončena imposantně r. 1816 založením „Národního musea".

V celém tom ušlechtilém závodění někteří rodové účastnili se hned několika členy v různých oborech podle toho, kam je poutaly jejich vyslovené náklonnosti.

Na přední místo se postavili členové rodu Šternberského. Dva, Jáchym a Kašpar, byli synové Jana Nep. majitele Radnic a Darové. Jáchym pěstoval se zálibou obory technické a podnikal daleké studijní cesty, mezi nimiž zvláštního významu má cesta, kterou roku 1792 nastoupil z Radnic ve společnosti Dobrovského do Švédska a dále do Petrohradu. Zemřel 18. října 1808 neženat; dědicem jeho se stal bratr jeho Kašpar.

Poblíž Radnic založil si již Jáchym v Březině zámeček, který Kašpar rozšířil. Zde konal svá studia v oboru botaniky a palaeontologie, a zde shromažďoval své sbírky, které později věnoval národnímu museu, za jeho spoluúčasti založenému. Na zámku Březině, kde rád prodléval, stihla jej smrt 20. prosince 1838. Třetí Šternberk, jenž se k těmto dvěma družil zásluhami o rozkvět kultury v Čechách a v národě českém, byl František, pocházející z jiné linie, držící svěřenská panství Častolovice a Zásmuky. Byl synem Františka Kristiána ze Šternberka, jenž měl za manželku Augustu hraběnku z Manderscheidu, majitelku panství v Porýní, jejíž rodový titul spojen se jménem Šternberků této linie. Narozen 4. září 1763 v Praze, strávil mládí své v Porýní, kde působil naň Ferd. Frant. Wallraf, sběratel a znalec, potomní zakladatel kolínského musea, a měl příležitost seznati kulturu francouzskou a získati i široký rozhled politický. Byl přítel výtvarného umění a horlivým sběratelem mincí a rytin. Na doporučení Dobrovského učinil František ze Šternberka mladého badatele Palackého svým archivářem a přispěl k tomu, že zachován pro povolání historiografa království českého. Hrabě František ze Šternberka a Manderscheidu zemřel 8. dubna 1830. Věrnému přátelství těchto dvou Šternberků, Kašpara a Františka věnoval Palacký vroucně psaný literární pomník: „Die Grafen Kaspar und Franz Sternberg und ihr Wirken für Wissenschaft und Kunst in Böhmen".

V první ustavující schůzi Společnosti dne 8. února 1796 zvolen za předsedu František Antonín Kolovrat-Novohradský, do výboru zvoleni příslušníci šlechty a jakožto znalci umění povoláni do výboru Ignac Wessely, hospodářský rada hraběte Thuna, Václav, svobodný pán ze Schönau, abbé Tobiáš Gruber, člen král. č. Učené společnosti nauk a malíř Jan Quirin Jahn.

Obrazárna zřízena ihned. Členové Společnosti poskytli žádoucí materiál ze svého majetku, něco obrazů zakoupeno z peněz opatřených subskripcí, a místnosti propůjčil člen Společnosti Rudolf hrabě Černín ve svém paláci na Loretánském náměstí na Hradčanech. Takto vstoupila první stálá galerie v Praze, veřejnosti přístupná, záhy v život. V prvních schůzích Společnosti a výboru uvažováno o zřízení školy kreslířské (Zeichenschule), ale záhy již jedná se o školu uměleckou v tom způsobu, jak jinde existovaly pod titulem „akademie".

To bylo touhou pražských uměleckých kruhů již bezmála před sto lety, kdy r. 1709 obrátili se jménem jich tři pražští umělci, malíř Michael Hallwachs, řezbář Frant. Preis a stavitel František Maxmilian Kanka, se žádostí k císaři Josefu I. o zřízení umělecké akademie v Praze, k čemuž nedošlo. Tehdá ideálem byla akademie směru eklektistického v Bologni.

V dobrém úmyslu, aby hned bylo působeno na dospívající již umělce, přistoupil výbor Společnosti k vypsání cen z prostředků k tomu věnovaných a upsaných. V této snaze povzbuzovací byl vzorem příklad francouzský, při němž postaráno bylo o „encouragement" touto cestou, ovšem s obnosy značnými. První vypsání bylo na r. 1797. Již při této příležitosti byly předmětem kresby podle starších děl; mezi nimi byla kresba Ant. Machka, podle freskové malby od Reinera v zahradě Fr. Ant. hr. Kolovrata-Novohradského, na Malé straně, představující jezdeckou bitevní scénu, která již od té doby zanikla. Jiný z vyznamenaných byl Josef Karel Burde (nar. 14. května 1779 v Praze), jenž zabýval se mědirytectvím.

Když blížila se doba, kdy mohla projektovaná škola vstoupiti v život, hledán příští ředitel, jehož hlavní kvalifikací měl býti předchozí pobyt v Římě, ke kterému se pohlíželo jako ke středisku tehdejšího umění.

Jednotliví členové výboru Společnosti zahájili jednání s určitými osobnostmi a jest zajímavo sledovati, na koho se pomýšlí. Nejprve jest to Kryštof Fessl, würzburský dvorní malíř; pak kandidát navržený hrabětem Frant. Šternberkem, Jan Dominik Fiorillo, kustos sbírky rytin v Göttingen, kdežto hrabě Rudolf Černín upozorňuje na Frant. Kaučiče (též psán Kautschitsch, Caucig), rodem z Gorice, jenž tou dobou byl korektorem na vídeňské Akademii, kdež se pak stal profesorem a později (1820) ředitelem. Žádné z těchto jednání nevedlo k cíli.

Mezi tím již korespondováno s Josefem Berglerem, dvorním malířem biskupa pasovského Leopolda hrab. Thuna, synem dvorního biskupského sochaře. Narozen 1. května 1753 v Salcburku, měl příležitost v Římě, kamž přišel r. 1781, seznati přední umělce celého světa, především Mengsova kruhu. Při svém návratu do Pasova r. 1786 přináší sebou bohatou žeň, jmenovitě nákresů a studií podle Rafaela. Biskup dává v červnu r. 1799 svolení, aby se Bergler odebral do Prahy.

Podmínky, jež zprvu počítaly ještě s možností návratu neb občasného pobytu v Pasově, rozplynuly se v nic, když mírem Lunevillským r. 1803 biskupské knížectví, tak jako mnohá jiná, saekularisováno. Biskup Thun roztrpčen opouští Pasov a usazuje se v Praze. V době té dlí již Bergler v Praze na trvalo,[9] a účastní se stanovení programu školy a záhy také přijímání žactva.

Hned na počátku pověřeni byli (1. června 1797) malíř Jahn a abbé Gruber úkolem vyhledati vhodné místnosti pro školu; dle zprávy ze 6. července 1797, obrácen zřetel k někdejšímu Klementinu, kteréž zčásti bylo po zrušení řádu jesuitského k disposici. V té věci jedná se s prof. Hergetem, jenž měl při guberniu o přidělování místnosti v Klementinu referát. Vyvolena tak zvaná kaple latinské kongregace s částí chodby, a v druhém poschodí nad obydlím bibliotekáře dva pokoje vhodné pro školu se sousedícím obydlím. Toto přání tlumočeno v promemoria, kterým se Společnost obrátila na císaře.

Žádost o místnosti v Klementinu příznivě vyřízena dekretem císařským ze dne 10. září 1799, jímž zároveň došlo povolení založiti školu. Pro příští vyučování získávány od počátku pomůcky, především modely, odlitky soch, z nichž některé zakoupeny od Denona v Paříži.

Mezi předměty zakoupenými Společností byl také lis na tisk mědirytin, který se stal mimoděk jakýmsi jablkem Eridiným. Dostal se v souvislost s osobou bývalého biskupského würzburského malíře a rytce Antonína Herzingera, který obdržev od vlády vídeňské jakousi pensi, hodlal se v Praze usaditi. Pocházel z Fallbachu v Rakousích a těšil se patrně nějaké protekci. Společnost byla hotova poskytnouti mu jisté výhody toliko tím způsobem, že se mu dá volný byt a ponechá k užívání lis jí náležející, ale hned se k tomu připojila podmínka, pakliže by Společnost od Jeho Veličenstva obdržela ještě nějaké místnosti. V březnu 1801 místnosti postoupeny, lis odevzdán Herzingerovi

a zkouška s ním, před několika členy provedená, dobře dopadla. Tak ke škole, která vstoupila v život, připojeno hned zprvu, ne sice organicky, oddělení ryjectví.

Že škola založena jako učiliště vyšší, jest patrno z ustanovení, aby nebyli přijímáni žádní začátečníci, nýbrž mladí lidé, kteří již nějakých základů umění nabyli. První žák, který byl přijat, jak Bergler 18. dubna 1800 oznamuje, byl František Waldher, dále přijati Josef Burde, jenž pak r. 1804 ustanoven kustodem obrazárny a Antonín Novotný, jelikož jsou známí subjekti, slibující dobrý prospěch. Z ostatních žáků prvních let trvání školy získali si jména neb pozornosti František Horčička, jenž studoval původně práva a stár jsa 23 leta vstoupil r. 1800 na školu veden touhou státi se umělcem; sochař Václav Prachner, nar. 1874, na škole od r. 1801, František Tkadlík (Kadlík), narozen r. 1786, na škole od r. 1803.

Celkem materiál žákovský hned s počátku byl dobrý. Z další generace doby Berglerovy mnozí pronikli v různých směrech, jako Jindřich Schödl z Tachova, jenž se stal oblíbeným miniaturistou, oba Manesové, Antonín a Václav, Frant. Nadorp z Anholtu ve Vestfálích, zajímavý ve svém počátečním vývoji, Josef Führich z Chrastavy, narozený r. 1800, žák Akademie od roku 1818 a Josef Navrátil ze Slaného, nar. 17. října 1792, jenž vstoupiv roku 1819 na Akademii, pobyl na ní do r. 1823.

Pro žáky i absolventy vypisovány i nadále ceny, s nimiž spojována i medaile zlatá a stříbrná, která podle návrhu Berglerova provedena r. 1803 vídeňským rytcem Donnerem.

Bergler sám ve své činnosti pražské byl umělec velice plodný a rutinovaný, směrem svým byl eklektikem ve smyslu zásad Mengsových. Jeho obrazy chrámové, často velkého rozměru jsou šablonovité, chladných barev, ale jest to přece ještě malba. Vedle scén biblických a alegorických objevují se u Berglera a za něho počátky malby historické, z níž jedna z prvních, jež získána pro obrazárnu, byl Herman a Thusnelda po bitvě v lese teutoburském, podle básně Klopstockovy „Hermannsschlacht". Obraz jest signován: Jos. Bergler Pragae 1809. Také z české historie provedl několik náčrtů použitých v litografické reprodukci pro soubor dějin českých, vydaný Ant. Machkem r. 1822. Zvláště populární byla scéna Oldřich a Božena, jevící dobrou znalost těla a živý pohyb děje rázu poněkud teatrálního.

Společenský styk s kruhy šlechtickými a uměleckými poskytl Berglerovi příležitost ku provedení četných podobizen, zejména poprsí tehdy oblíbených.

Kreseb Berglerových a rytin leptaných dle vlastních návrhů jest veliké množství, v tom oboru byl Bergler jedním z nejhbitějších umělců své doby. Rytiny vydával po seriích. Typické byly novoročenky s humoristickým naznačením změny roku, neb alegorie provázené průpověďmi tlumočícími filosofii životní. Mnoho listů toho druhu věnováno k narozeninám neb jmeninám šlechtických dam a provanuto půvabem, jenž upomíná na Prudhona a Angeliku Kaufmannovou.

Zasahováním do plastiky stává se působnost Berglerova mnohostrannou a šťastnou; jest to následek nadání zděděného po otci a často i té okolnosti, že jeho návrhy, někdy vadné v proporcionalitě, jsou opraveny sochaři, vládnoucími ve směru tom lepšími znalostmi. Byl to zejména Josef Malínský, jenž provedl podle Berglerova návrhu kašnu v Josefově a mausoleum sv. Norberta na Strahově.[10] Zdařilé pomníky a alegorie vyšly z dílny sochaře Václava Prachnera, jako náhrobek hraběnky z Unwerthu u kostela v Pohledě, pomník přátelství v zahradě na Cibulce v Košířích. Kromě plastice poskytoval Bergler své návrhy uměleckému průmyslu.

Václav Prachner, narozený v Praze r. 1784, o 30 let mladší než Bergler, byl s tímto spjat úzkou páskou přátelství a třetí v kroužku spolčen byl s oběma magistrátní rada Schütz, od něhož pochází řada kreseb ze zákoutí a partií staré radnice staroměstské. Přítelem a příznivcem Berglerovým byl též sám Frant. hrabě Sternberg-Manderscheid, jehož k němu poutala vlastní činnost rytecká. Některé práce své signuje: „Fran. Sternberg Formis Pragae“ nebo „Verlegt von F. Sternberg“ . . . „gewidmet von dem Verleger“ (na listech intimnějšího druhu).

Bergler nebyl po umělecké stránce povaha osobitého rázu, jsa spíše elastický, ve své mnohostrannosti dovedl se přizpůsobiti nahoru i dolů, k patronům Společnosti, k žactvu i absolventům, kteří byli dosti dlouho ve spojitosti se Společností cenami udílenými, výstavami v Akademii pořádanými i skrovnými nákupy. První výstava v Klementinu odbývala se hned r. 1802 a po ní následovaly ostatní, obmezené s počátku na příslušníky školy.[12]

Naše doba velice s patra pohlíží na tyto začátky, jež ovšem nelze porovná-

vati s Francií a „školou“ Davidovou, i s tím, co z ní vyrostlo a v oposici po ní následovalo. V městech německých mimo Vídeň doby fügerovské a mimo mengsovské Drážďany se podobné snahy počínaly teprve probouzeti; literatura byla tam ovšem v plném proudu.

Klasickým svědkem nového rozkvětu umění v Čechách jest sám Goethe. Jeho občasný pobyt v Čechách zahajuje se po prvé r. 1785 návštěvou Karlových Varů, která se opětuje od r. 1806 pravidelně. Nejprv jsou to zájmy básníkovy o otázky přírodovědecké, které jej uvádějí ve styky s hrabětem Kašparem ze Šternberků, při čemž se vyvíjí čilá korespondence, jejímž cílem a východiskem stává se i Březina.

Druhý předmět zájmu Götheova jest výtvarné umění, vyvíjející se akademie a její patronka Společnost vlasteneckých přátel umění se svým tehdejším předsedou Františkem Šternberkem v čele. V uznání věnovaném Společnosti jde Goethe ve článku z r. 1816 „Über Kunst u. Alterthum in den Rheingegenden“ tak daleko, že ji klade za vzor svému rodišti Frankfurtu. Když téhož roku 5. února slavila Společnost památku svého založení, praví Goethe o její akademii: „V studiu lidské postavy podle přírody a antiky pod vedením p. ředitele Berglera a v krajinářství... pod profesorem Pastelem (má státi Postel) nepřetržitě se pokračuje“.[13]

Umělecká činnost Berglerova počala již ochabovati na sklonku druhého desítiletí XIX. stol. a jest pochopitelno, že ani v učitelském jeho působení při postupujícím stáří nejeví se pokrok. Od delší doby zastával první žák Berglerův Waldherr funkci korektora a ve dvou posledních letech jeho života byl zástupcem ředitele. O úmrtí Berglerově píše Kašpar Šternberk svému bratranci Františkovi z Březiny dne 30. června 1829: „obdržel jsem zprávu, že náš dobrý Bergler skončil své utrpení; pro něho je to osvobození, pro nás nenahraditelná ztráta, pro tebe osobní, citelná mezera v denním životě; tak se stáváme denně chudšími a takové mezery, jaké Bergler a Dobrovský zanechávají, nedají se opět vyplniti — proh dolor!“ Dobrovský zemřel 6. ledna 1829, Bergler následoval 25. června.[14]

Berglera předešel smrtí učitel krajinomalby na Akademii, o němž Goethe se zmiňuje — Karel Postel. Jako jiní krajináři pěstoval kresbu a malířství, byl však všestrannější. Jeho vrstevníkem, o málo starším, byl Antonín Balzer, ta-

lentovaný syn Jana Balzra, který vynikl rytinami z Krkonoš a Alp (ze Salcburka) a rozšířil takto themata hradů, pěstovaná od Wolfa a Pucherny. Nenadálá smrt, která jej stihla v Praze 19. XII. 1807, skončila jeho mnohoslibný život.[15]

Karel Postel, narozený v Bechyni r. 1774, měl zkušenosti divadelního malíře a spolupracovníka velkých panoramat. V tom oboru vyžádalo si jeho účasti kolosální panorama Prahy, podniknuté Angličanem Wiliamem Barthonem z Londýna, jenž zvolil si stanovisko na staroměstské vodárenské věži, odkud zhotovil přesný nákres; obraz podle něho do podrobností „zcela dle přírody provedl Postl". Pro skupinu idylických, procítěných kreseb a sepiových maleb charakteristické jest jeho vyobrazení společnosti na ostrově Štvanici, označené „Postl 805", zpopularisované vlastním leptem, jejž odevzdává jakoby visitkou záhy po svém příchodu do Prahy (pozůstalost F. A. Borovského). Usadiv se v Praze, stal se malířem dekorací na stavovském divadle a při svém bytě v Celetné ulici, v někdejším hraběcím Vrtbovském domě (č. 558), zřídil si školu krajinářskou a uchýlil se s ní v dubnu r. 1806 pod ochranu Společnosti a Akademie. Zato Společnost vymínila si právo jmenovati žáky krajinářství (12 z akademie); v měsících letních měl býti alespoň jeden den věnován kresbě podle přírody. Ač Postl malbu ovládal, žactvo své v ní nevyučoval.

Jeho barevné prospekty se širokým rozhledem a hlubokým pozadím umně komponované, charakterisované osvětlením jako čtvero dob denních (v moderní galerii) jsou koncipovány čistě ideálně. Jinde motivy věrně pojaté podle přírody domácí snoubí se ve svých skalách a vodopádech s reminiscencemi na malířství holandské; jsou svěží ve výrazu, bystré v pohybu potoků, avšak bez prudkosti a divokosti severských elementů.

V oblibě v pohledech na hrady a zříceniny, jak je pěstoval Wolf a Pucherna, vyhovoval Postl kresbami a rytinami; také jako záhy zesnulý Antonín Balzer čerpá z Krkonoš malebné partie, a čilé poptávce těšil se jeho cyklus ručně kolorovaných pohledů na Karlovy Vary.

U některých listů obmezuje se na provedení v rytině podle kreseb jiných umělců, zejména jemnocitného Lorence Janschy, rodilého Slovince, jenž působil ve Vídni, kdež zemřel r. 1818 jako učitel krajinářského kreslení na tamní akademii. V řadě jejich pohledů neschází Karlštejn, Šternberk, Bechyně, Trosky

(„Baba a Pana“, gez. v. Janscha, gest. von C. Postl), a zdařile vystiženy jsou touto uměleckou dvojicí městské partie Libně a Prahy a motivy malebného historického Tábora.

Svůj portret zvěčnil Postl rytinou: sedí v jakési věžní místnosti u stojanu, o nějž opřen nedohotovený obraz se skalistou krajinou a vysokým stromem; pravicí odsunuje draperii, kterouž zastřen byl polookrouhlý otvor, jímž poskytuje se pohled na část pražského mostu a Hradčan s dómem svatovítským — malíř nachází se na pravé straně Vltavy.[16]

Kdežto zásluhou Postlovou škola krajinářská zkvétala, oddíl pro ryjectví, vinou Herzingrovou zanedbáván, klesal. Jeho osobní vlastnosti, jeho nestálý a svárlivý charakter, byly příčinou mnohých konfliktů; vytýkána mu (1805, 6. dubna) nedbalost a nanejvýše nepořádný způsob života (höchst liederliche Lebensweise), Herzinger vyzván, aby pokoj s lisem odevzdal, a 21. ledna 1806 konstatuje se, že obé přejato po odchodu Herzingrově ve stavu zhoršeném.

Když Herzinger z Prahy se vzdálil, používal lisu jeden z jeho žáků, Josef Alois Drda, žák akademie (nar. 1783 v Praze), kterýž jako doklad své činnosti věnoval Společnosti sešit svých děl na jejím lisu tištěných (2. ledna 1807).

Dále než k platonickému poskytování lisu podpora ryjectví nedospěla. V roce 1810 vznikla myšlenka zavésti vyučování litografie, myšlenka, která v rodišti vynálezce této techniky, Senefeldra, byla nasnadě, ale o věci se dále nemluvilo.

O dalších osudech Herzingerových není ničeho známo; rok jeho úmrtí uvádí se různě, na 1826 a 1832. Ať jeho povaha byla jakákoliv, jest z jeho prací zřejmo, že byl dobrým technikem a že přispěl k vývoji ryjectví v Čechách. Z žáků akademie vedle Drdy uplatnil se zvláště o málo mladší Jiří Döbler (nar. v Praze 20. dubna 1788), jenž se stal profesorem na stavovském ústavě technickém a jehož jméno proniklo i za hranice, a Josef Mrňak (nar. 1795 v Praze), žák pražské akademie od r. 1810.

Průběhem první doby shromáždila Akademie dostatek pomůcek učebních a poskytla také žákům příležitost k osvojení rozmanitých uměleckých nauk. Kromě odlitků hned s počátku pro školu získaných a kreseb a kopií Berglerem přivezených a pro vyučování postoupených, sloužilo pro studium proporcí těla lidského dílko s mědirytinami od Josepha Mattersbergera, přítele Bergle-

rova, s titulem: Grundregel der Proportion des Menschen von 1 bis 24 Jahren nach den Antiken. 1805.

Mattersbergerovy regule byla užitečná kniha, která odevzdávána při závěru roku jako prémie pilným žákům. Podobný úkol měla nauka o perspektivě, kterou zvlášť pro žáky akademie sestavil učený člen výboru abbé Tobiáš Gruber.

Hned při zahájení činnosti školy zřízena při ní speciální knihovna, která obsahovala nejen literaturu pro výtvarnictví a jeho dějiny, ale i spisy filosofické a estetické i význačnou krásnou literaturu.

Při zvláštních podnicích knižních vystupovali žáci i odchovanci akademie jako autoři obrazových příloh, titulních listů, neb textových ilustrací. Roku 1822 počal vydávati Antonín Machek (nákladem Bohmanovým), v jazyku českém a německém dílo, o němž byla již při životopisu Berglerově zmínka: „Dějiny české v obrazích kamenopisně vyvedených, představených od sjednocených umělcův akademie Pražské, s objasněním od V. Hanky". Kromě Berglera byli zúčastněni Ant. Manes, od něhož jest dedikační list z roku 1820 s postavou Čechie a znakem nejv. purkrabí Frant. Ant. hraběte z Kolovrat-Liebšteinského, i Václav Manes, J. Führich, V. Markovský, L. Friese a j. Komposice i detaily svědčí o začátečnických pokusech; kostým doby předhistorické jest všelijak snesený a slátaný z oděvů římských a galských, zbroj a zbraň středověku jest plna anachronismů, čerpána z rytin doby dürerovské a známějších výtvorů. V jednotlivých scénách dramatického rázu jeví se vliv divadelních představení.

Dobové potřebě školního a všeobecného vzdělání vyhovoval podnik téhož nakladatelství Bohmanova: „Egypt, Griechenland und römische Alterthümer", v jehož sepsání a redigování se uvolil Dr. Josef Ottenberger, profesor na pražském akademickém gymnasiu. Dílo skládající se z tabulek provedených mědirytem, s textem ozdobeným ilustracemi podle kreseb absolventů akademie, vycházelo v roce 1819—1822. Hlavní účastenství měl při něm Jos. Führich, L. Friese; mědiryty jednak podle nich, jednak podle daných předloh provedli Döbler, Drda, Salomon, Ribiczka, Vincenc Raimund Grüner, Ludwig Gruner a řada jiných. Tím se dostalo i do rukou umělců množství vzorů, architektur egyptských, řeckých i římských a plastik božstev, heroů, vojáků a trofejí.

Když nástupcem Berglerovým se stal Frant. Christian Waldherr, postupováno v jeho šlépějích, pokračováno v okreslování starých památek a předloh a vypisovány ceny na dané komposice. Waldherr narozený r. 1784 v Žatci, byl, jak již s počátku uvedeno, prvním žákem akademie. Byl již stár 46 let, a nevynikal-li talentem a fantasií v letech mladších, nacházel se nyní ve svém uměleckém vývoji v úplné stagnaci.

Provedl šablonovitým způsobem, následuje Berglera, obrazy oltářní a i jeho historické a alegorické komposice, jako Hypokrates se svými žáky a Svatyně slávy, jsou pojaty uplně v duchu jeho mistra, rovněž křídová kresba „Památce Josefa Berglera" v obrazárně vl. př. umění.

V jednom směru Waldherr přece dbal pokroku, a to o vlastní újmě tím, že pokročilejším žákům dal návod k malbě olejem, „v onom odvětví umění, které dosud v obor udíleného vyučování nebylo pojato".[17]

K předním žákům posledních let Berglerových a doby Waldherrovy patřili Josef Hellich, Antonín Lhota, Vilém Kandler a Rudolf Müller, kteří malovali obrazy oltářní a zapracovali se do scén historických, hlavně z českých dějin. Po čtyřech letech funkce udělen Waldherrovi titul ředitele, netrvalo to však dlouho a nástupce Berglerův rozloučil se 15. listopadu 1835 v Praze se životem.

POZNÁMKY K STATI III.

1 / Akta o zrušení tří bratrstev neb cechů malířských v ministerstvu vnitra ve Vídni. Opisy pro zemský archiv. – Archiv ministerství vnitra v Praze. IV. F. 1782. Schriften in Betreff der Aufhebung der Prager Malerbruderschaften und der Verteilung ihrer Vereinsgelder.

2 / Sbírka obrazů *Ing. Richarda Jahna* 1902. Životopisná data malíře Jana Jakuba Quirina Jahna od *Jana Heraina*. – *Jiřík, F. X.*, Ze zapomenutých kapitol našeho umění. Květy, 1895. – *Chytil K.* Doba klassicismu a empiru v Praze. Dílo 1908 a separátní otisk. Vydala Jednota umělců výtvarných. 1908. – *Toman Prokop,* Slovník československých výtv. umělců. Seš. 4. Str. 108. Jahn Jakub Quirin. Zde ostatní literatura o Jahnovi. – Listinné prameny z archivu bratrstva čerpané uveřejnil Jahn v Materialien zur alten und neueren Statistik von Böhmen prof. *J. Rieggrem* vydávaných, ve svazku VII. *Prof. Ehemantovi* podařilo se objeviti ještě významné listiny v archivu děkanství karlštejnského uloženém v Praskolesích.

3 / Excerpty *J. Heraina* o J. Kleinhartovi v Archivu města Prahy. — V zápisu o sňatku označena nevěsta: filia D. Joannis Renner civis et arcularii Raudnicensis (omylem místo Radnicensis).

V starém popisu, Malá strana, Hradčany: Kleinhard Therezie, geb. 1755, *von Radnic*, Pilsner Kreis. – O životě a publikacích: *Thieme-Becker*, Künstler-lexikon, XX. 459. – *Toman*, Slovník. Str. 133. – Uměl. prům. museum. Průvodce, 1909. Vějíř; na přední straně krajina se zříceninou. Sign.: Jean Kleinhart à Prague. – Miniatura v městském museu v Pacově: Pobřeží s plachetními loděmi a rybáři. Sign.: *J. Kleinhart*, 1781. Čas. sp. p. st. 1910.

4 / *Jan B. Dlabač:* Allgemeines historisches Künstlerlexikon für Böhmen etc. Prag 1815. I. 152. — *Riegrův Slovník* Naučný. D. III. Str. 679. – *Výstava* kreseb a studií starších českých mistrů. Praha, Dům umělců. 1923. Č. 62, 63, — *Thieme Becker*. XVI. 167. – *Toman*, Slovník, 77. — *Výstava* umění římského. *Roma* 1932. Kat. XXIII. Austria e Cecoslovacchia. No. 39, 40, 42, 40.

5 / *Dlabač* II. 96. – *Ignac R. Wilfiing*. Nekrolog Ludwig Kohls. Prag, 1821. – *R. Kuchynka*, Malíř Ludvík Kohl jako zobrazovatel chrámu sv. Víta. Památky. XXXIV. 534. – Ostatní literatura v *Tomanově* Slovníku. 142.

6 / O Venutovi viz *Dlabač* III. 294. – *Ottův* Slovník n. XXVI. 558. – Byl důvěrníkem biskupa královéhradeckého Haye, vedle jehož náhrobku v Chrašicích u Chrastě pochován. († 1. dubna 1830.) O Pařízkovi *Dlabač* II. 426 – *Kryšpín*, Paedagogium 1882. – *Ottův Slovník* n. XIX. (1902) 229. *Památky* XXX. 143, 144. – *Toman*, Slovník. 241. – O Juhnovi jmenovitě *Josef Novák*, O umělecké činnosti Vojtěcha Ben. Juhna. Čas. sp. p. st. XX. 65, 108, 156. – *Toman*, Slovník. 121.

7 / *Viktor Barvitius*, Katalog obrazárny v domě umělců Rudolfinum v Praze. V Praze 1889. Úvod dějepisný. – *Matějček*, Almanach akademie výtvarných umění v Praze k stodvacátémupátému výročí založení ústavu. 1926. I. Počátky akademie výtvarných umění. 7–16. – *J. Hanuš*, Národní museum a naše obrození. 1921.

8 / Tyto a další cenami vyznamenané kresby jsou uchovány v knihovně Umělecké akademie. Přišlo se na ně za příprav při pořádání výstavy „Praha 1750–1850“ (na Staroměstské radnici) r. 1916. — Usnesení v protokolech výboru Společnosti (A. II) z r. 1796–1799.

9 / Jednání o osobě ředitele a o místnostech v protokolech (A. II) 1797–1800. Propůjčení lisu a lokality Herzingrovi. 1799–1802.

10 / O Josefu Malínském: *Dlabač* II. 250. – *Jan Herain:* v Zprávách komise pro soupis.., památek král. hl. města Prahy. Sv. V. 126–133 s podobiznou. – *Karel Chytil*, tamtéž, sv. VI. 54–60. – Toman, Slovník. 185.

12 / Z literatury o Berglerovi: *Dlabač*, I. 125. — *Wurzbach* Dr. C., Biogr. Lexikon des Kaiserthums. I. 312. – *Matějček A.*, Almanach Akademie v. u. v P, 1926, str. 8 a n. Podobizna podle vlastního leptu. – *F. X. Jiřík*, Ze zapomenutých kapitol našeho umění. Květy, 1895. – *Rittersberg A. J.*, Nekrolog, Joseph Bergler. Prag 1829. – *Thieme-Becker*, III. 408. – *Toman*, Slovník 23. Údání, že se Bergler po 10letých studiích v Italii usadil r. 1786 v Čechách, zakládá se na omylu.

13 / Briefwechsel zwischen J. W. Goethe und Kaspar Graf von Sternberg. Herausgeg. von *August Sauer*. Prag 1902. S. XXIII, XXIV.

14 / Dopis Kašpara Šternberga Františku Šternbergovi z 30. června 1829. Tamtéž, str. 356.

15 / *V. Chaloupecký*, Naši krajináři z doby romantiky (specielně o Antonínu Balzrovi). Ročenka Štencova grafického kabinetu. 1919.

16 / *Archiv Sp.* Protokoly o přijetí Postla ze dne 19. a 24. dubna, 7. června, 9. listopadu 1806. – *Anton von Gensau*, Kurze Beschreibung der königl. H. u. R. Stadt Prag im K. Böhmen

u. insbesonders das Panorama dieser Hauptstadt. Wien u. Prag 1805. – *Dlabač* II. 493. – *Barvitius,* Katalog obrazárny v Rudolfinum. 1889. Str. 267, č. 147 a 148. – *Jiřík F. X.* Vývoj malířství českého ve stol. XIX. Dílo VI. 157. – *Toman,* 258. – *Matějček,* Almanach 11. Příloha: podobizna Postlova, podle vlastního leptu. O Janschovi: *Kukuljević Sakcinski J.* Slovník umjetnikach jugoslovenskich (1858–1860). – *Thieme-Becker.* XVIII. 394.

17 / *W. A. Gerle,* Fr. Christians Waldherrs Nekrolog. 1838. – *E. K. Nagler,* Neues allgemeines Künstlerlexikon. München 1835. – Bd. XXI. S. 90. – *Wurzbach C.,* Biogr. Lexikon, Wien (1885) 52 Th. 181. – *Jiřík F. X.,* Vývoj. 24–26. – *Matějček,* Almanach Akademie 1926. 16. – *Toman,* 385.

Foto dr. Em. Poche.

Pohled na věžku Belveder při domě Majerově č. 798-I.

IV.

SŇATEK A PŘÍBUZENSTVO ANTONÍNA MANESA.

Od doby, kdy v červnu r. 1808 zemřela Dorota, vdova po Františkovi Manesovi v Bredovské ulici na Novém městě v č. 935 „U Rosmilerů“, nedovídáme se ničeho, kde bydlela osiřelá rodina. Jen tím, že později v r. 1829 přebývali oba bratři Antonín a Václav na Malé straně vychází najevo, že Antonín měl tam již své obydlí, a sice v r. 1814, tedy šestý rok po smrti matčině, zda již před tím, není v konskripci udáno.[1] Jméno jeho zaznamenáno jest v domě č. 171. n. Jest to známý velký dům rázu šlechtického, ležící na Sněmovním náměstí, vedle malého domu, souvisícího se zahradou a palácem Thunovským (č. n. 161, Sch. 153.) Za dob Schallerových byl dům č. 171 n. v majetku Tomáše šlechtice Putzlachera,

v době, kdy tam bydlel Antonín Manes, byl od r. 1805 v držení Adama Grafa, bohatého měšťana a obchodníka vínem, majitele mnoha domů a podniků. Ještě téhož roku 1814 nacházíme Antonína Manesa na Starém městě v ulici Platnéřské č. 104-I. 27 „U zeleného kříže“ (Schallerovo číslo 626-I.) Zapsán v starém popisu 1814—1815, při r. 1814, jako „Student der bildenden Künste, ledig“. K novému, dalšímu stěhování zavdal podnět sňatek Antonínův, do kterého vstoupil 17. května 1815 v kostele sv. Štěpána na Novém městě.[2] V knize kopulovaných označen jako „Künstmaler“, syn zemřelého (†) Františka Manesa, mlynáře z Prahy. Nevěsta byla Magdalena Kristina, 21 let stará dcera Jana Schwidnera, občanského mistra truhlářského z čísla 617-II., matka nevěsty byla Anna, rozená Elgasová. Povolení k sňatku dáno 8. května 1815. Svědky byli dva známí malíři, oba as o 10 let starší: Jindřich (Heinrich) Schödel a Antonín Machek. Tento (nar. r. 1775), znám později vydáním Českých dějin v obrazech, byl jaksi seniorem malířů; s odchovanci a žactvem Akademie udržoval stálé styky a svými portréty zvěčnil podoby hlavních buditelů a jejich společnosti. Jindřich (Heinrich) Schödl byl téměř stejně stár (nar. v Tachově r. 1774), vstoupil do Akademie r. 1807, krátce před Václavem Manesem, o mnoho let mladším; jeho hlavním oborem bylo rovněž podobiznářství, jmenovitě miniaturní. Od něho pocházejí drobnomalby Frant. Palackého a jeho choti Terezie, rozené Měchurové a v majetku posloupnosti schreidnerovské chovají se Schödlovy miniatury Ferd. Schwidnera, syna Janova a jeho manželky Anny. Volba svědků jest důkazem, že bývalý žák krajinářské školy si získal přátelstvo v staré družině malířské.

Antonín Manes byl štíhlé, vyšší postavy, vyholeného obličeje, kaštanových vlasů a tmavěmodrých, výrazných očí; byl dobrácké, vážné povahy, uvážlivý a málomluvný. Jeho mládí bylo trudné, po smrti rodičů sám se musel starati o své sourozence, sestru Annu a mnohem mladšího Václava. Jeho manželka Léna byla statné postavy, veselé letory a pracovitá hospodyně.

Z počátku ostali na Novém městě v č. 616., kdež se dle svatoštěpánské matriky křtěnců narodila dne 24. července 1815 (za tři měsíce a něco po svatbě) dceruška, pokřtěná v tichosti v chrámě sv. Štěpána na jméno Gabriela, toliko v přítomnosti pomocnice ku porodu Františky Pavlíkové a zvoníka Antonína Spitznera.[3]

Brzo potom postaral se Antonín Manes o nové obydlí na Starém městě,

které bylo dosti vzdálené od bytu Schwidnerových a dosti prostranné, aby stačilo krom pro rodinu vlastní i pro sourozence, Annu a Václava. Bylo to v domě č. 799 v Kozí ulici, ležícím vedle obecního dvora, ve farnosti svatého Haštala.

Byt nacházel se v prvním patře křídla obráceného do velkého dvora; za předním pokojem prostírá se menší obdélný pokoj a za tímto kuchyně a komora s povalovým stropem; okna třetího pokoje s mansardovou střechou poskytovala vyhlídku na klášter Milosrdných bratří. Celý byt jest dosud zachován, jako za dob Manesů; pěknou památkou řezbářství jest zábradlí točitých schodů. Dům s nejbližším okolím byl obýván sousedy z kruhů inteligence. Nebyla to ona chudina, která byla usazena v blízkém sousedství zrušeného kláštera blahoslavené Anežky, „na Františku," v periferii při řece Vltavě, jak ji líčí Mácha s celým tím ovzduším bídy a nepořádku v tklivém svém obrázku „Márinka."

Zvláště pěkný jest sousední dům č. 798 s portálkem doby Ludvíka XVI. Postavil si jej Frant. „Anton Majer, c. k. dvorní sekretář, a „Censur-Amts-Vorsteher," milovník umění, zvláště grafického. Na zadní straně jeho domu jest věžička, zvaná Belveder, o níž E. Herold, ve svých Malebných cestách po Praze (1869) zachoval zprávu, že tam konal Ant. Manes krajinářské studie „zejména na mračnech."

V bytě u sv. Haštala narodila se 21. ledna 1817 druhá dceruška Manesových, které dáno při křtu 22. ledna jméno Amalia Maria Johanna; následující dítko byl Josef, narozený 12. května 1820. Záhy na to odebrala se na věčnost malá Gabriela, v stáří 5 let, zemřevší dne 4. července 1820. Synáček Quido Ignác, narozený 9. října 1822, zemřel záhy, 15. května 1923, stár 7 měsíců. Jméno Quido obdržel pak další syn, narozený 17., pokřtěný 18. července 1828.

Antonín Manes titulován jest vždy Landschaftsmaler, při křtu Quidonově uveden jest také děd: „Franz Müllermeister zu Prag." Veškeré dítky narozené ve farnosti sv. haštalské křtil tamní farář Václav Brosch.[4] O širších známostech rodiny Manesovy svědčí, že při křtech zastoupeny jsou takořka veškeré složky pražské společnosti, z kruhů šlechtických, uměleckých, obchodních a byrokratických. Dceruška Amalie obdržela první jméno patrně po své kmotře, zapsané slovy: „Freiin Amalia Mac Neven Okelly." Hlavní osobností této irské rodiny, usedlé v Praze, byl V. Mac Neven Okelly, politik, jenž měl značnou

Foto dr. Em. Poche.

Dům č. 799 v Kozí ul. s obydlím Manesů.

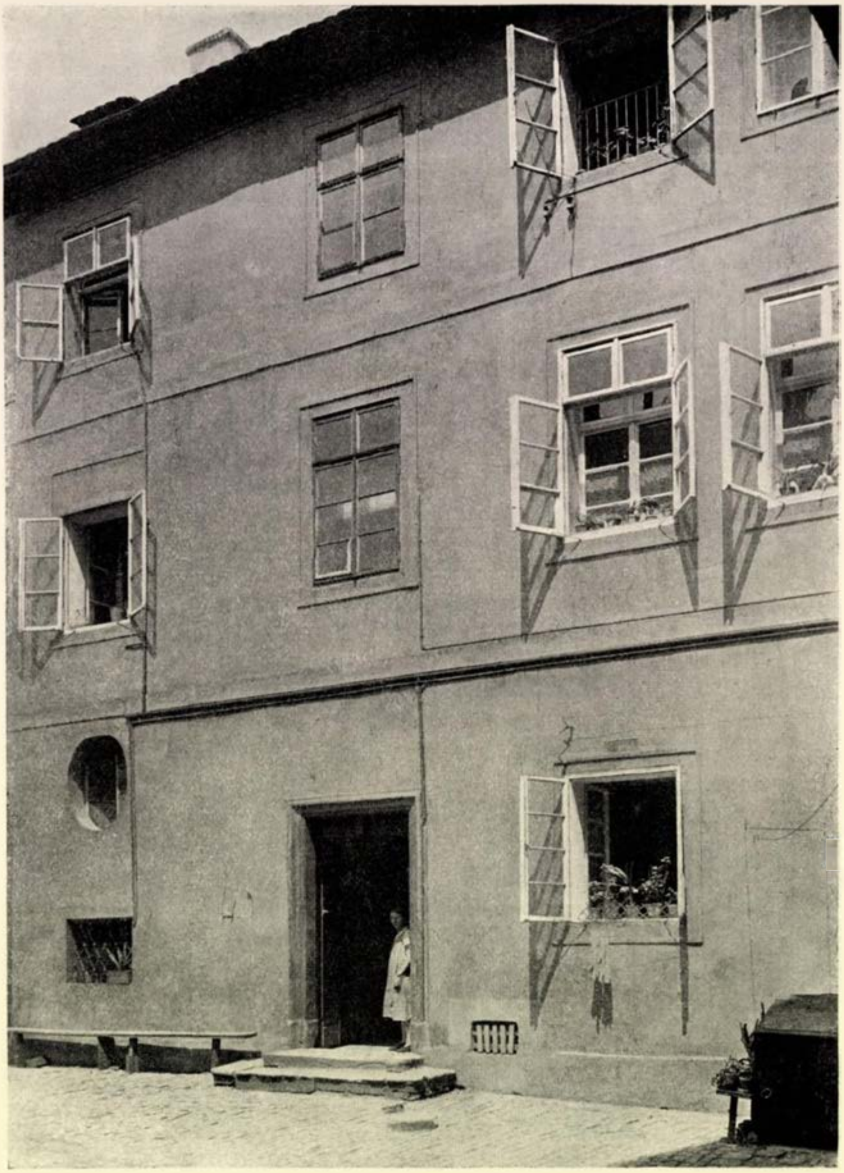
účasť na memorandech, jež podali stavové čeští při jednání před korunováním Leopolda II. za krále r. 1791.

O křtu Josefově dí Mádl (str. 12.) pěkně: „Při křtu v kostele sv. Haštala držel malého Josefa na rukou Josef Bergler, nevěda, že jest Simeonem, který se dožil narození Mesiáše nového českého umění.“ Vedle ředitele malířské Akademie fungoval jako kmotr přítel Manesův Tomáš Stropf, úředník, jenž se honosil zvučným titulem: Registrant der Kammeral — Lottogefälls — Administration. Kmotrem záhy zesnulého Quidona Ignáce byl Ignác Nikefor z Veitu, bývalý bankéř, a následujícího Quidona Václav Manes, bratr otcův. O některých křtech fungoval jako svědek František Dohalský, zvoník. Pomocnicí ku porodu bývala Maxmiliana Stropfová.

Krom o zemřelé dítky, Gabrielu a prvního Quidona stenčilo se obyvatelstvo příbytku o tetu Annu, která se dá sledovati v bytě č. 799-I. až do r. 1823. V tom roce omezil se počet dítek na dvě, Amálku, již šestiletou a tříletého Josefa. Na Starém městě zůstali Manesovic se strýcem Václavem ještě další léta incl. r. 1828.[5] Anny as rokem 1823 nebylo tak zapotřebí v domácnosti a tak asi tehda přijala místo hospodyně v mlynářské rodině u Vávrů, ač není vyloučeno, že byla u nich již ve svém mládí před r. 1815. Po r. 1823 mohla tak býti v Nymburce, zde ovšem již ve mlýně druhém, ležícím ve městě, r. 1820 zakoupeném. Mlýn ten držel Antonín Vávra do r. 1838, kdy byl prodán Radimskému. Máme zde jistou kontinuitu s Nymburkem, neboť v tamním kostele děkanském vstoupila Anna, která se nazývá pozůstalou dcerou po Františkovi Manesovi, stárku mlynářském z Prahy a matky Doroty, rozené Kašparové, v sňatek dne 28. června 1831 s Vojtěchem Sedláčkem, mistrem zámečnickým a měšťanem nymburským.

S poměrem mezi Annou a rodinou Vávrovou, pro který bylo základem nepochybně zaměstnání jejího otce na Baště, souvisí intimní styk Václava Manesa a rodiny Antonína Manesa s Antonínem Vávrou a jeho rodinou.

Po smrti svého prvního manžela, jenž zemřel 8. července 1836, provdala se vdova za Jana Valentu, mistra ševcovského a měšťana nymburského, jenž odešel na onen svět 25. září 1851.[6] V Nymburku měla v majetku č. 225. na Parkáni, kdež ji navštěvoval častěji bratr Václav a později někdy bývala u ní hostem i neť Amálka.

Nádvorní strana domu č. 799-I. s obydlím Manesů.

Pražské členy rodiny Manesů nacházíme v r. 1829 na Malé straně v č. 468-III., poblíž paláce Nosticzova v zahradním stavení, označovaném hraběcí nosticzkou jízdárnou. Za pobytu rodiny na Malé straně počal Josef chodit do tamní školy maltézské. Brzo na to, 1830, stěhuje se Antonín Manes na Nové město do někdejšího paláce hr. Wallise na nároží Nové aleje a Uršulinské ul. č. 138-II, jenž se tehdy nalézal v držení hraběte ze Sweerts-Sporků. Zde nalezl prostranný, pohodlný byt, v němž setrval delší dobu.

Sňatkem Antonína Manesa dospěli jsme v linii pokrevenské v rodokmenu Josefa Manesa a jeho sourozenců k jejich předkům po přeslici. Rod Manesů radnických obmezoval se již jen na šest očí, Antonína, Václava a Annu, za to příbuzenstvo manželky Antonínovy bylo velice četné a přibývalo ho na pražské i mimopražské půdě v hojnosti. Přináleželo vlastně původem svým ke kruhům, do Prahy se nastěhovavším ve středu XVIII. věku.

Když po míru hubertsburském r. 1763 nastal oddech ve válčení mezi Marií Terezií a Bedřichem II., rozproudil se v Praze stavební ruch, který měl zprvu dosti práce, aby zacelil rány, jež povrchu jejímu způsobilo obléhání a bombardování nepřítelem. A ježto mezi novými stavbami byly i paláce šlechty, která alespoň na dobu zimní se počala koncentrovati opětně v Praze a též měšťanské vrstvy počaly hleděti si pohodlí a pěstovati i luxus, byla nová stavební éra provázena také novým rozkvětem uměleckého průmyslu.[7]

Příznivá výrobní konjunktura přilákala do Prahy kol r. 1765 truhlářské mistry a tovaryše ze sousedních zemí, takže se tu setkáváme téměř s jakousi invasí truhlářskou v odvětví speciálně označovaném slovy „arcularius“ „tabularius“ „Tischler.“ Hlavním novým zástupcem tohoto povolání jest rod Elgasův (Elkas), k němuž se přidružuje jméno Swidener. První přibyl Josef Elgas, jenž pocházel od Bregenze na Bodamském jezeře a jemuž uděleno bylo na Novém městě pražském městské právo 15. ledna 1762. Zaměstnávaje četné pomocníky, měl zapotřebí rozsáhlých dílen a skladišť, kteréž získal posléz v domě Wondrákově „U tří starých lip“ (č. 968) na Příkopě, na rohu ulice Panské, kdež v témže domě měl obydlí jiný Josef Elgas, mladší, rovněž truhlář.

V užší svazek vstupuje jméno Elgas se Swidenerem sňatkem Jana Swidenera

s pannou Annou Elkasovou z domu „U tří starých lip“ dne 10. června 1783.[8] Janem Schwidenerem, jeho původem a členy jeho rodiny jest záhodno více se zabývati, poněvadž jsme se tím více přiblížili rodu Manesů, kdežto Elgasové tohoto speciálního zájmu tou měrou nemají. Krom toho styky rodin Schwidenerů a Manesů jsou v pravdě intimní a původní otčina oněch se stává občasně působištěm a východištěm studijních cest nejpřednějšího z členů rodu Manesů — Josefa.

Dřevěné točité schody k bytu Manesů.

Rodiče nevěsty jsou Josef Elkas a Katerina Elkassin, jako svědci fungují měšťané Joseph Apt a Hiacint Folmaier, oba domácí truhláři. Příbuzenský poměr k starému Josefu Elgasovi není dosti jasný. Příležitostně z pozdějších matričních zápisů se dovídáme, že Anna Elgasová, matka Mánesové, byla narozena 10. pros. 1754. Její matka byla as Pražka.

Mladý manžel, Jan Schwidener, oženiv se, stal se mistrem truhlářským a zadal si dne 1. října 1786 o propůjčení městského práva za sníženou taxu pro sebe a, jak hned přidává, pro svého dvouletého syna. Jméno jeho neuvádí, nad čímž se magistrát pozastavuje, žádaje, aby je dodatečně udal; z matriky svatoštěpánské však víme, že se mu narodil 11. března 1784 syn, který se nazýval Josef Jan Jiří.

Ve své žádosti uvádí, že pojal za manželku dceru zdejšího měšťana a mistra truhlářského a že dosáhl mistrovského práva. Konkrétní doklad ke hlavním požadavkům při udělení městského práva obsahuje přiložené vysvědčení Antonina Aloyse Löhma, děkana a městského faráře v saském Těšíně (Sachsen

Tetschen) ze dne 21. října 1780 dokazující, že ukazatel jeho Jan Schwidener se narodil z poctivého lože rodičů měšťanského stavu, totiž Jiřího Schwidenera, stavebních materialií nákladníka v tamním zámku a jeho manželky Anny a že v r. 1753, dne 26. května veledůstojným pánem Janem Kalužou, tehda zdejším kaplanem pokřtěn byl, při čemž svědky byli Antonín Figler a Susanna Smolíková.

Z celé sukcese Schwidnerů vychází najevo, že od počátku, co byli v Praze, píší se jen s malými variacemi Schwidener, Switener, Schwidner, jak na vlastních žádostech mistra, tak v dokumentech od něho uváděných z Těšína, tehdy zvaného saského. Jeho křestní list z r. 1753 uveden v opisu ze dne 21. října 1780, s nímž se patrně Schwidener odebral na cesty; v Praze předložil jej 9. října 1786, dokladem ke své žádosti.

Obydlí a truhlářská dílna Jana Schwidnera, jak se pak v Praze zpravidla nazývá, nacházely se nejprve ve Vodičkové ul. č. 530-II., v rozlehlém podvojném domě „U černého kohouta", též „U sv. Barbory". Rodina požehnána byla řadou dítek, jmenovitě děvčaty. Po prvním chlapci Josefu Janu Jiřím, následovala Anna Eleonora, narozená 18. února 1786 a pokřtěná u sv. Štěpána. Později se přestěhovali do farnosti u Matky Boží Sněžné, č. d. 530, kdež se narodila 19. června 1790 Magdalena Kristina, později provdaná Manesová. Avšak záhy je nacházíme opět v obvodu svatoštěpánském v č. 544, kdež se 18. března 1793 narodil Jan Křtitel, po něm (v č. 543?) 26. června 1795 Ferdinand Jan a tamže Francisca Barbora 24. března 1797. Poslední dcera Barbora Ludmilla narodila se 1. března r. 1800.[9]

Annu Eleonoru pojal v kostele svatoštěpánském za manželku 5. března 1810 Josef Blumm, zpěvák při pražském divadle, jenž později byl ustanoven jako regenschori při katedrálním chrámě v Djakovu. S tímto svým švagrem-hudebníkem udržoval Antonín Manes korespondenci.

Třetí dcera Francisca Barbora byla pravděpodobně provdána do Těšínska. Nejmladší dcera Barbora Ludmilla dostala 13. prosince 1817 povolení k sňatku ve farním kostele Matky Boží Sněžné, k němuž však tam nedošlo.

Delší dobu, až do r. 1831, bydlel Jan Schwidner v Štěpánské ul. č. 617, pak přesídlil na Dobytčí trh do domu č. 662, zvaného „U zlatého vola", kdež zemřel 10. února 1832. Vdova po něm Anna, rozená Elgasová, obdržela místo v chu-

Foto dr. Em. Poche.

Dům Majerův č. 798 v Kozí ulici.

dobinci sv. Bartoloměje, kdež zemřela 1839, 14. března ve věku 83 let a pochována u sv. Trojice v Podskalí.

Děd Manesův, starý Jan Schwidner, zemřel v roce, kdy bylo Josefovi 12 let, takže tento při živém rodinném styku mohl již v dětství leccos zaslechnouti o Těšíně a o těšínských lesích, jež děd zajisté znal jako živnostník pracující se dřevem a jako syn vedoucího zaměstnance v zámeckém těšínském skladu stavebních materialií.

Těšín s okolím měl tehda samostatné territoriální postavení zvláštní rodinnou úmluvou, při zachování lenního poměru ku království českému upravenou. Již Karel VI. odevzdal jej r. 1722 Leopoldovi, vévodovi lotrinskému, po němž následoval r. 1729 jeho syn František Štěpán, později manžel Marie Terezie. Tento umřel r. 1765, dědicem se stal císař Josef II. a od r. 1766 dostal se v držení tamního území Albert August Mauritius, manžel Marie Kristiny, dcery Františka I. a Marie Terezie, pod titulem vévody saského Těšínska (Sachsen-Teschen). Vévoda Albert, proslulý přítel umění (zakladatel sbírky Albertiny ve Vídni, náhrobek Marie Kristiny od Canovy u Augustiniánů tamže), zemřel r. 1822, načež nástupcem jeho se stal arcivévoda Karel a po něm 1847 Albrecht. Obyvatelstvo tohoto zajímavého území bylo česko-moravské a polské (slezské), byrokracie většinou německá.

Co se jména świder, świeder týče, jest to slovo z terminologie polské a značí po lašsku, neboli po moravsku nebozez, nebozízek. Potíže v hledání způsobuje různé psaní jmen.

Delší doby vyžádalo si jmenovitě vyhledání zápisu v matrice těšínské o narození Jana Schwidnera roku 1753. Zápis nalezen při tom roku v Tomu XII. p. 544, kdy fungoval tamní kaplan, ve výpisu pražském jmenovaný Joannes Kaluža. Zápis zní:

Anno 1753.	Joannes Georgii Schwiderek et Annae ccll (i. s. conj. lib.)
In Majs	Catholicorum Teschinii.
26.	Levantes: Antonius Figler et Susanna Smolikova.
	Baptisavit idem (sc. Joannes Kaluža).

Ze stejných dat i osob jde na jevo, že dítě Jan, pokřtěné v Těšíně 26. května 1753 a pražský Jan Switener-Schwidner jest jedna a táž osobnost a že otec jeho

Zámek těšínský; v pozadí Piastova věž.

Georgius nazývá se Schwiderek, kterýmž jménem zapsán v matriku těšínskou.

K starším nositelům obdobných jmen vztahuje se Eva, nar. r. 1680, dcera Jiřího a Anny Swiderových ze Zamarsk, jiní manželé byli Valentin a Zuzanna Swider, jimž se narodil 18. února 1685 syn Jiří a 8. března 1691 syn Jan.*

Ze Skočova přistěhoval se do Těšína Václav Schwider, svého řemesla kožišník, jenž dne 20. Martii 1724 přijal městské právo v Těšíně, při čemž ručili za něho Jan Sadlík a Ant. Tino.

Z příbuzného rodu byl as děkan těšínský Frant. Antonín Schwider, jehož podobizna jest na tamní faře s nápisem: Anno 1743, 26. Jan. obiit..... dom. Franciscus Antonius Schwider, decanus et archipresbyter Teschinensis.

Snad jeho dočasným zástupcem byl onen kaplan Kaluža, jenž křtil malého

* Za sdělení těchto a následujících detailů, zpráv a výpisů zavázal si mne zvláštním díkem p. prof. Alois Adamus v Moravské Ostravě, který za okolností velice obtížných získal je laskavým spolupůsobením p. děkana v Těšíně (polském) kanovníka P. Olszaka, p. Eugena Samesche, podplukovníka m. sl. v Radvanicích u Ostravy a j.

Schwidera-Swidereka. Podle některých zápisů pochází rod Swiderků ze Skočova; z nich známo i několik kněží.[10]

Jméno Swiderek přichází na Těšínsku v příbuzenském spojení s rodinou, která nese jméno Samesch.

Jeho zakladatelem byl zde František Samsche, rodilý ve Stražišti u Mnichova Hradiště v Čechách na panství hr. Waldštejna, pokřtěný v Hlavici 9. listopadu 1773; dán k myslivosti, vyučil se v Rejpoticích u Viesenberka na Moravě a prohlášen byl podle Lehrbriefu dne 6. února 1793 za myslivce. Rodiče byli Václav Samsche a manželka jeho Kateřina, poddaní klášterečtí (subditi Clostrenses).[11]

Potomstvo Františka Samsche zaujalo různá úřední místa ve správě arciknížecích statků těšínských. Synem jeho byl pravděpodobně Alois Samesch, vévodský kontrolor na panství v Holešově, podle jiného pramene Valentin, jenž byl správcem velkostatku těšínské komory v Guldově-Krásné u Těšína. Podle opisu z matriky fary Holešovské (Golleschau) ze 17. ledna 1849 pokřtěn byl tam Mauritius Aloisius, narozený 31. ledna 1819; otec byl uvedený Aloisius Samesch, matka Franciska, rozená Swidereck; kmotry byli Franz Swidereck, král. vév. správce ze Zamarsku (Zamarks) a pí Marie Schuster, choť král. vév. správce v Bazanovicích. Ne zbytečně má pokřtěný ku jménu Mauritius připojené Aloisius.

Podle jiné verse (postrádající matričního dokumentu), otec byl Valentin Samesch, syn Moric narodil se prý 3. ledna 1819 v Guldově.

Osoba Moricova stala se spojovací páskou mezi Prahou a Těšínskem. Roku 1837 bydlel v Praze a to u Manesů ve Swertsovském paláci na Nové aleji. Studoval filosofii a účastnil se rodinných událostí a zajisté i zábav mládeže. Byl o rok starší než Josef Manes. Když 19. dubna onoho roku křtěn u sv. Štěpána syn Ferdinanda Schwidnera na jméno Moric Václav Josef, byl mezi kmotry Moric Samesch, u něhož výslovně uvedeno; „syn Aloise, hospodářského kontrolora.“ To je úplně v souhlase s matrikou Holešovskou, a zároveň svědectvím, že bydlení u Manesů nebylo pouhým, nahodilým, studentským případem a že i se Schwidnery byly rodinné styky. Tento poměr jeví se i v pozdějších dopisech členů rodu Manesova, zejména v listu Antonínově z r. 1840, dne 13. září, nadepsaném: Mein liebster Moritz, a podepsaném: Tausend Grüsse an deine

Eltern, mit Gott dein Onkel Ant. Manes. Podle matriky Holešovské, byla matkou Moricovou Francisca, rozená Swidereck a vysloveno o ní domnění, že byla sestrou Magdaleny Kristiny, rozené Schwidnerové, manželky Antonína Manese.[12] To by se hodilo na její a Ferdinandovou sestru, jménem Francisca Barbara, narozenou r. 1797. Okolnost, že pro Těšínsko jméno Swider a Swiderek znamenají jedno a totéž, činí tuto hypothesu bližší pravdě. Jest zajímavo, že hlavní styk s těšínským příbuzenstvem vede Antonín Manes a jeho dcera, v další fázi pak syn Josef.

Při křtu dítek prvního Schwidnera pozorujeme, že svědkové netvořili homogenní společnost; až na to, že z počátku přichází nějaký člen rodu Elgasů. Ve výběru kmotrů a kmotřenek o křtinách dítek Ferdinandových panuje záliba v mladších členech příbuzenstva a v zámožnějších kruzích, s nimiž jeho rodina vešla ve styk. Mistr Ferdinand Schwidner, veselý a přívětivý druh ve společnosti své i vyšší úrovně, platí v rodinné tradici za osobnost velice oblíbenou. Za manželku pojal Annu, dceru Kryštofa Kunkla, konduktéra u wimmrovského vozatajstva v Praze. Kopulováni byli 16. května 1825 v kostele Panny Marie Sněžné.

Wimmrovské vozatajství bylo podnikem všestranného, svobodného pána Jakuba Wimmra, osvědčeného praktika v tomto oboru i ve vojenství, jenž si získal zvláštních zásluh ve zvelebování Prahy a jejího okolí (kašnička od Lederera, Wimmrovy sady) a svou dobročinností. První dítě Ferdinanda Schwidnera, Antonia Francisca, narodila se v č. 289 a pokřtěna 13. června 1826. u sv. Štěpána. Následoval syn Josef Jan, pokřtěný 24. února 1827 (rovněž z č. 289) a tu ve funkci kmotrovské vystupuje Anton Manes. V novém obydlí v č. 554 „U Žateckých“ narodila se r. 1834, 9. října a pokřtěna dne 31. Anna Amalia, při jejímž křtu byla společnost obzvláště četná: především účastnila se Amalie Manesová a Anna Wimmerová, choť nadporučíka, z příbuzenstva dědova byl zde Josef Kunkel, kadet šikovatel (Cadt. feldwebel).

Roku 1835, 21. května přišel na svět a 22. pokřtěn Karel Bor., jemuž svědky byli Karel Pöck, zpěvák s Magdalenou Pöckovou, herečkou.

Následujícímu dítěti, nar. 18. dubna 1837 a pokřtěnému druhého dne na jména Moric Václav Josef, sloužili za kmotry Moric Samesch, šikovatel Josef Kunkel a Anna Wimmerová, choť hejtmana.[13]

Že mezi kmotry a kmotřenkami Schwidnerova potomstva nacházíme Antonína Manesa (1827) a jeho dceru Amalii (1834), svědčí o obapolném rodinném smyslu a udržování vzájemných styků. Prostranný dvůr „V Žatci" a přilehlé dílny a jiné místnosti, kdež se mohla proháněti dorůstající mládež Schwidnerova, shromažďovalo se občas také o něco starší pokolení Manesů, z něhož Amálka, když povyrostla, přejala vedení nad celou dětskou společností.

Pro potěšení dítek zbudováno ve větší místnosti, která byla přistavěna ve dvoře u jedné z dílen, loutkové divadlo, při jehož úpravě byla súčastněna skoro celá rodina. Konstrukci divadelní obstaral otec Ferdinand Schwidner, pro marionety kreslil návrhy Josef, podle nichž je vyřezali sochařský učeň Václav Levý s mistrem Schwidnerem, výšky na půl metru, v počtu as 16, o jichž ošacení pečovala Amálka, která zejména princezny oděla velmi nádherně. Ku dekoracím přispěl také otec Antonín různým krajinovým pozadím. Na přání Quidona, jenž měl zálibu ve zvířatech, pořízeni dva dřevění koníci, oslík a všeliká havěť. Hrálo se česky a někdy také německy, zprvu pro rodinný kruh a zvané hosti, později někdy i pro publikum, zejména mládež ze sousedství.

Josef Manes přímo dětinsky se těšil ze zdaru divadélka, v němž se uplatňovaly umělecké tendence všech súčastněných a které se setkalo i s pochvalou přísného jinak posuzovatele, strýce Václava Manesa.

Bohužel, rozkvět tohoto podniku netrval dlouho — v zimě r. 1843 požárem v dílnách „V Žatci" vypuknuvším, vzal za své.[14]

POZNÁMKY K STATI IV.

1 / Starý popis Malé strany 1814 a násl. v čísle 171. Antonín Manes uveden jako: „Akademischer Maler".

2 / Archiv fary u sv. Štěpána na Novém městě. Liber cop. 1784–1816. Tom. V., pag. 521, Ao 1815. 17. V.

3 / Detto; Liber bapt. 1812–1824. Nro. XIV., pag. 147. Ao. 1815. 24. VII.

4 / *Fara sv. Haštala* na Starém městě. Liber bapt. T. IX., pag. 721, 1817, 21. I. – T. X., fol. 10. 1820, 12. V. – T. X., 77. 1822, 9. X. – T. XI., 17. 1828, 18. VII. – Popisný úřad, Protokol zemřelých. 1820. Gabriela, 4. VII. – Detto 1823, 18. V. zemřel Quido Ignac.

5 / O zachování zajímavé a malebné skupiny domů v Kozí ulici posvěcené jménem Manesovým zasazovaly se kruhy ochranářské; ve veřejnosti ji hájila pí doktorka A. Birnbaumová. Odborně pojednala o této otázce Stavba měst a venkovských obcí, IV. ročník, redigovaný radou Ing. J. Vaněčkem. Rozklady podaly památkový úřad a městský památkový sbor, nicméně nový regulační plán ji odsoudil ke sbourání. Dosud však stojí.

6 / Zprávy z matrik nymburských jednak sdělil, jednak k nim umožnil přístup laskavě pan děkan Vítek. O sňatku s V. Sedláčkem, Libri cop. Littera V., fol. 16. 1831, 28. VI. – Liber mort. Lit. X., fol. 111. Zemřel Vojtěch Sedláček, 1836, 8. VII. – O sňatku s Janem Valentou. Libri cop. Lit. V., fol. 62. 1837, 17. I. – Liber mort. Lit. X., fol. 370. 1851, 25. IX. Zemřel Jan Valenta.

7 / Schmerber Hugo, Prager Baukunst um 1780. O změně v tvaru nábytku: Litten der Prager Einwohner. Výňatek z „Beschreibung der Königl. u. Residenzstadt Prag. Anhang, S. 25.

8 / Rodokmeny rodu Manesů a příbuzenstva zabýval se Karel J. Demuth, ředitel desk zemských v Praze, přítel rodiny Manesů, v záležitosti dědičné po smrti Amalie Manesové 1883. Akta IV. 2216 u civilního soudu na Karlově nám. Data čerpána hlavně z matrik, co se starší doby týče, nejsou bez mezer a hypothes. Srovnej str. 29. – Sňatek O. Schwidnera s Annou Elgasovou u sv. Jindřicha; matrika T. VIII., fol. 65 p. v. 1783, 10. VI. Nro. d. 968. – Žádost Jana Schwiedenera o městské právo z 1. X. 1786 A. m. P. II b. 141 s opisem křticího listu.

9 / Fara u sv. Štěpána. Liber bapt. 1784–94, p. 186. Ao 1786, 18. II. Anna Eleonora. – Matrika b. u Matky Boží Sněžné. T. VIII., p. 165. Ao 1790, 19. VI. Nro. 530. Magdalena Kristina. Vater: Johann Schwidener. Mutter: Anna geb. Elgassin. Pathen: Joseph Elgass, Burger; Magdalena Elgassin. – Sv. Štěpán Liber bapt. p. 568. 1793, 18. III. Jan Křtitel. – Detto 1795, p. 23. 1795 26. VI. Ferdinand Jan. – Detto p. 106. Ao 1797, 24. III. Francisca Barbara. – (Podle Demutha) Ao 1800, 1. III. Barbara Ludmilla.

10 / Instructio pro iis personis in reg. ducali civitate Teschinensi. Fol. 199. – Nápis na portrétu děkana Schwidera sdělil prof. Adamus.

11 / Záznam z matriky fary v Hlavici o křtu Františka Samsche-a 9. listopadu 1773 sdělil laskavě p. děkan Řezáč v Hlavici. – Lehrbrief jeho ze dne 6. února 1795 v majetku p. Evžena Samesche, podplukovníka m. s. v Radvanicích u Ostravy.

12 / Na toto příbuzenstvo Josefa Manesa v souvislosti s jeho cestami na Těšínsko upozornil ponejprv Dr. F. X. Jiřík ve článku „K biografii Mánesů“ v Ročence Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1929, str. 51–56. Při jménu Schwidner a Schwidereck má za to, že zde neb onde může se jednati o nesprávný zápis jména. – Dopis Antonínův v Ročence uveřejněný jest adresován do Rudice (Riegersdorf) u Skočova (nyní v Polsku), kde Moric Samesch byl tou dobou podúředníkem arciknížecího panství.

13 / Fara sv. Štěpána. Liber bapt. XV., 1825–1830. F. 75. 13. Juni 1826. Antonia Francisca. – Detto, F. 106. 24. II. 1827. Joseph Johann. – Detto, L. b. XVI. 1830–1835. Fol. 235. 30. X. 1834. Anna Amalia. – Detto, Fol. 271. 22. V. 1835. Carl Bor. – Detto, L. b. XVII. 1835–1839, F. 110. 18. a 19. Apr. 1837. Moritz, Wenzel, Joseph.

14 / Roztomilou vzpomínku na divadélko v Žatci od *Amál y Jenšovské* přinesly Národní Listy v Nedělní kulturní příloze k č. 184 ze dne 6. července 1929: „Loutkové divadlo Manesovo“. Z vypravování mé matky, sestřenice Josefa Manesa.

KRUH PRO PĚSTOVÁNÍ DĚJIN UMĚNÍ vydává svému zakladateli a prvnímu předsedovi prof. dru Karlu Chytilovi knihu *Josef Mánes a jeho rod* jako dílo posmrtné. Bylo touhou zesnulého uzavřít svou činnost badatelskou rozsáhlou prací o umělecké rodině Mánesů, v níž chtěl zhodnotiti své starší projevy a literární práce vížící se k tomuto tématu, doplniti je výzkumy rodopisnými a uměleckohistorickými a vytvořiti monografický celek, v němž by byly nakresleny uměleckohistorické podobizny členů rodiny Mánesů a vymezen význam jejich v dějinách českého malířství 19. století. Smrt, která se zdála býti u starce plného energie a píle nebezpečím vzdáleným, učinila náhlý konec dílu ve chvíli, kdy bylo hotovo teprve ve své první polovině. Monografie měla míti sedm oddílů, z nichž první čtyři byly profesorem Chytilem v letech 1932—33 sepsány a dány do tiskárny. První tři kapitoly knihy byly vytištěny během r. 1933 a 1934, čtvrtá kapitola byla vysázena a zkorigována, zůstala však nezlomena a nevytištěna. Materiál k posledním třem kapitolám zůstal nezpracován. Zároveň s textem prvních kapitol vytištěny byly 24 tabulky reprodukující díla českých umělců, hlavně Antonína a Josefa Mánesa, jako obrazový doprovod ke kapitolám zpracovaným i nehotovým. Předsednictvo Kruhu pro pěstování dějin umění staralo se hned po smrti prof. Chytila, jak zhodnotiti tento vědecký odkaz, a dospělo po poradě s pořadatelem pozůstalosti po prof. Chytilovi odborovým přednostou ministerstva školství a národní osvěty dr. Zd. Wirthem a znalcem umění rodiny Mánesů, profesorem Komenského university dr. Fr. Žákavcem, k přesvědčení, že bude nejlépe, bude-li vydána kniha jako torso o čtyřech kapitolách prof. Chytilem zpracovaných a bude-li materiál ke kapitolám dalším uložen v Ústavu pro dějiny umění při Karlově universitě do té doby, kdy se bude moci ujmouti zpracování důvěryhodný pracovník. Vydáním torsa byl pověřen jednatel Kruhu dr. Em. Poche.

PŘEDSEDNICTVO KRUHU PRO PĚSTOVÁNÍ DĚJIN UMĚNÍ.

I. Josef Mánes. Hanácká dívka, studie pro „Líbánky". 1849.

II. Josef Mánes. Skizza pro Rukopis Královdvorský; závěr Záboje.

III. Josef Mánes. Kráva potěšení. Tušovaná kresba.

IV. Josef Mánes. Šero (rej vil). Tušovaná kresba.

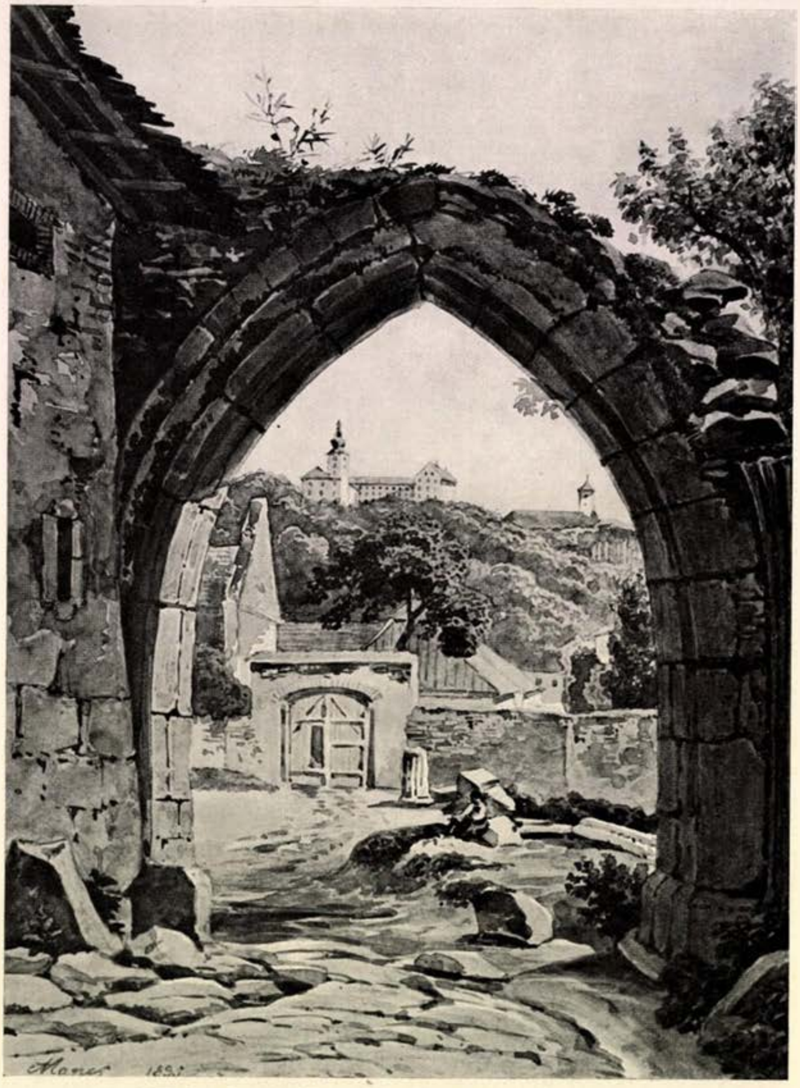
V. Josef Mánes. Sv. Václav.

a) dle sochy Parléřovské.

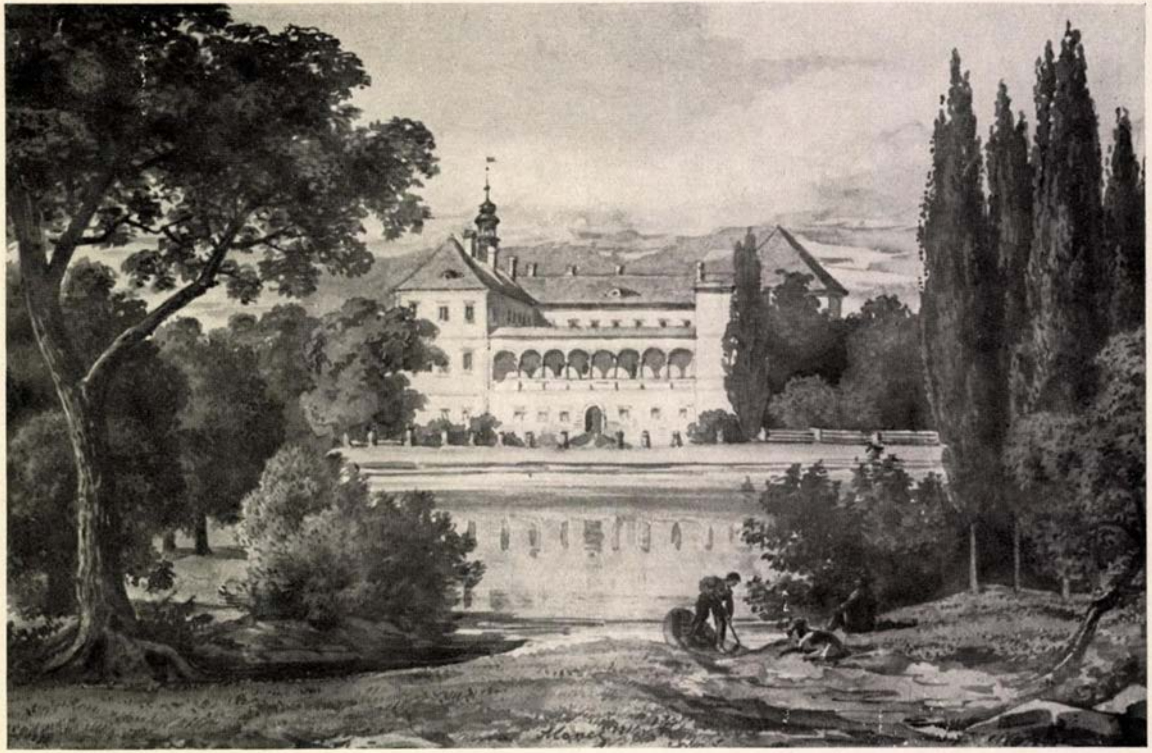
b) dle miniatury v „liber viaticus“.

VI. Antonín Mánes. Nymburk. 1833.

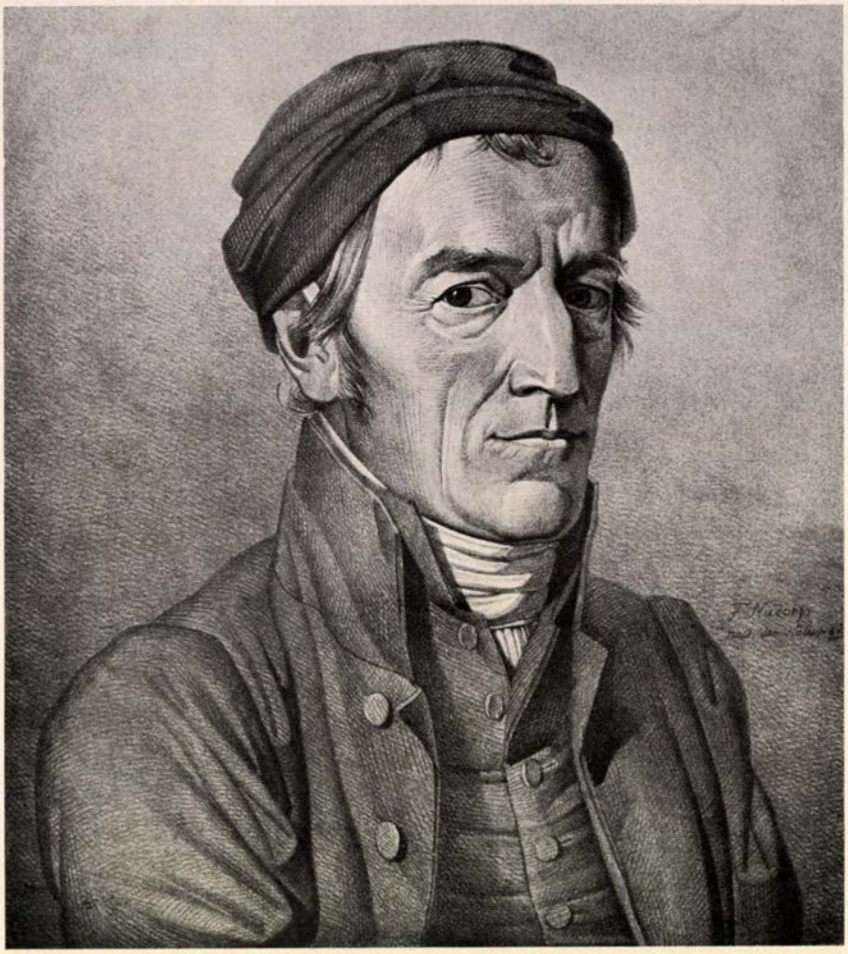
VII. Ant. Mánes. Zříceniny Kláštera a Zelená Hora. 1835.

VIII. Antonín Mánes. Kopidlno. 1834.

IX. Josef Mánes. Den ve Vrbičanech. Kresba perem.

X. F. Nadorp, litogr. Machek. Podobizna Josefa Berglera. 1823.

XI. Karel Postl. Svačina na Štvanici. Sepia.

XII. Antonín Mánes. Obříství. 1835.

XIII. Frant. Tkadlík. Sv. Pavel loučí se s obcí efeskou. Malba olejová. 1832.

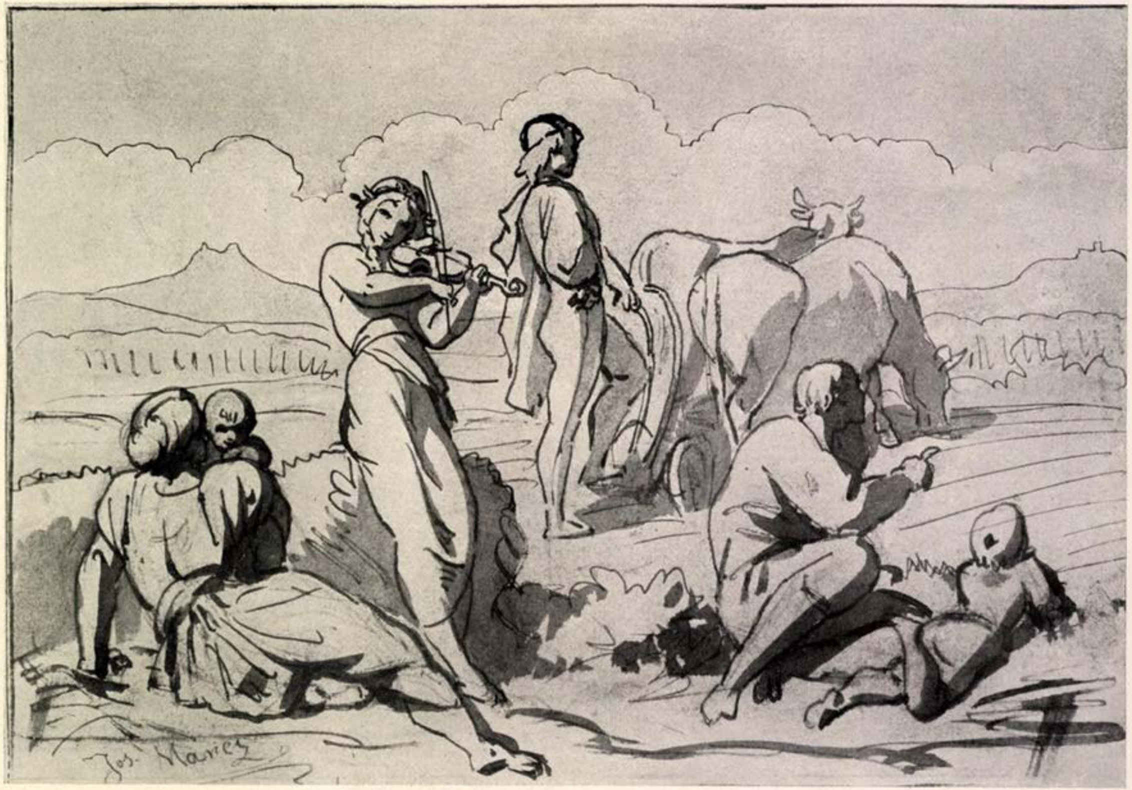
XIV. Josef Mánes. Vchod do hradu Křivoklátu. 1838.

XV. Josef Mánes. Podobizna Frant. Horčičky. 1841.

XVI. Josef Mánes. Návrh diplomu Jednoty výtvarných umělců. 1849.

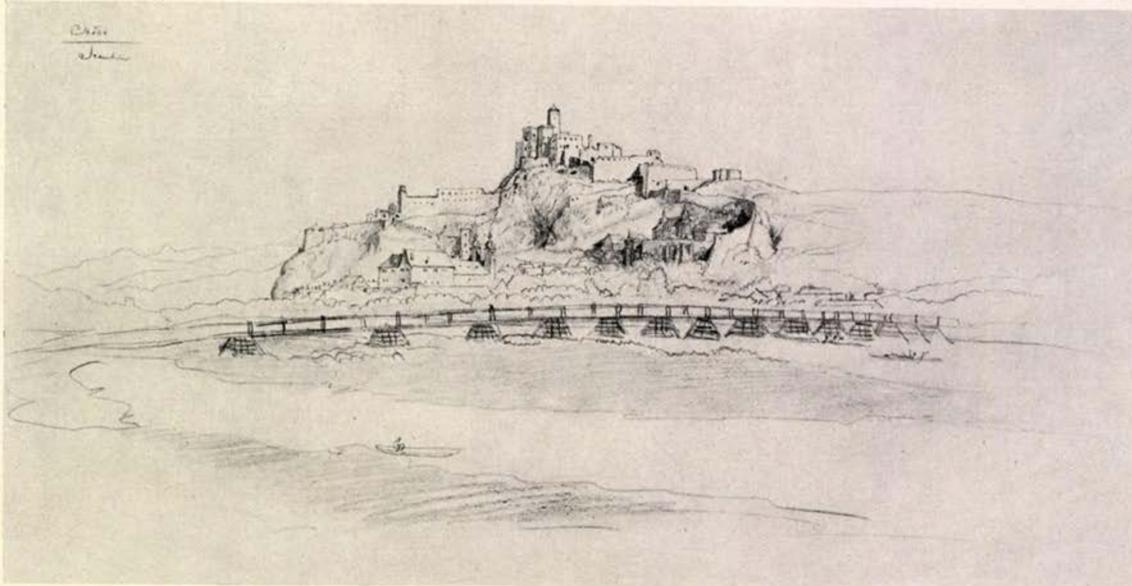
XVII. Josef Mánes. Skizza k premii „Domov“.

XVIII. Josef Mánes. Hanačka, studie. 1853-54.

XIX. Josef Mánes. Sedlák Michal Bodmar.

XX. Josef Mánes. Trenčin.

XXI. Josef Mánes. Opuščená; rukopis králodvorský. Náčrt.

XXII. Josef Mánes. Vzpomínky. Náčrt.

XXIII. Josef Mánes. Prameny Labe. Akvarelovaná perokresba.

XXIV. Josef Mánes. Stok Vltavy a Labe. Náčrt.